

72409

I. PETRO DÖNEMİNDE RUSYA'DA YAPILAN
YENİLİKLER

Mehmet Halil Leylak

T. G.

**Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi**

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı
için Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Ankara
Ağustos, 1990

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. A. Kasım Ocak
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

Üye
Prof. Dr. Abdulkhalik Coş
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

Üye
Yrd. Doç. Dr. Münevver Kurhan
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki İmzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

..6../.9../1990

Prof. Dr. Süleyman YILDIZ
Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı
Enstitü Müdürü
(Mühür)

ÖZET

Rus çarı Büyük Petro(1782'den itibaren çar, 1721'den sonra imparator) yönetimi ekonomik reformlarla, Rusya'nın kültür ve devlet yapısıyla, ülkenin tarihsel gelişiminin her alanda hazırlanmasıyla ve dış politikasıyla ayırıcı bir özellik taşır.

Petro, yöneten sınıfın temsilcisi ve o sınıfın çıkarlarının bir ifadesi olarak asilzade Rusya'sının başarılı biçimde gelişmesinin şartlarından biri olan reformların gerekliliğine inanmış birisiydi. O, devlet organlarının zamanın şartlarına göre yeniden yapılanmasını ısraral sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde kendi ülkesinin tarihsel tecrübeleri çerçevesinde kapanıp kalmamış, başka ülkelerin de tecrübelerini görebilmiş, bunlardan rusya şartlarına uygun olanlarını seçmişti.

Onun karakterinde olağanüstü akılcı yetenek, irade gücü ve tükenmez enerji, Rusyanın yeni baştan yapılanması programının imkansız olmadığına işaret eden yönlendir. Çok yönlü bu karakteri onu bazen gemi yapımcısı bazen asker veya komutan, bazen sert ve reformcu bir hükümdar olarak gösteriyordu.

Bütün reformların merkezinde bulunan Petro'nun yenilikçiliği ve enerjisi özellikle denizcilik ve askerlik alanında açıkça ortaya çıkar. Onun en önemli reformlarından biri 1716 da onaylanan askeri tüzüğün, güçlü askeri deniz filosunun, düzenli bir ordu kurulmasının sağlanmasına yönelik olmasıdır.

Petro I. yönetiminde ticaret ve sanayinin artırılması, aktif iç ticaret bilançosunun sağlanması, hazine fabrikalarının çoğaltılması, özel ticaret girişimciliğinin desteklenmesi, gelişmekte olan merkantilizmin bir ifadesiydi.

Petro ulaşım yollarının, özellikle su kanallarının açılmasına önem

vermiş, Volga havzasıyla Baltık denizini birleştiren Vişnevolodskiy kanalı (1703-1709), Lodojskiy kanalı (1718) açılarak, Volga ile Don arasında bir kanal inşaatına başlamıştı. bu çalışmalar Rusyanın ekonomik gücünü artırmıştır.

Merkezi ve yerel yönetimlerde reformların amacı devlet organlarını güçlendirmek ve iktidarı ülkede merkezileştirmeye yönelikti. Genel Prokurorluk bünyesinde kontrol organları ve ona bağlı mekanizmaların bulunduğu diğer organlar kurulmuş, kiliselerin bağımsızlığı sınırlandırılmıştı. Petro reformları olarak Sinod (Diyanet İşleri Bakanlığı) oluşturulmuş (1721) patriklik ilga edilmişti.

Ülkede eyaletler kurulmuş ve bu eyaletlere vilayetler kazalar bağlanarak idari taksimat ve yönetim düzeni kurulmuştu.

Petro, Rus kültürünün gelişmesi için çaba gösterdi. Devletin ihtiyacı olan uzmanların eğitime ve bilimin gelişmesine büyük ilgi duydu. Moskova'da "Matematik" ve "Denizcilik Bilimi" okulları (1721), Mimarlık, Mühendislik ve Tıp okulları açıldı. Şehirde "Rakam okulları", maden işletmelerinde teknisyen yetiştiren okullar açıldı. Onun insiyatifiyle açılan genel ve özel okullarda çok sayıda teknik, idari eleman yetiştirilmeye başlandı. 1724 yılında Akademik Gimnazyumlar ve üniversitelerle birlikte Bilimler Akademisi için de uygun şartlar hazırlanmıştı.

Onun reformları bir bölüm din adamı ve tutucu boyar grubunca hoşnutsuzca karşılanıyor, ona karşı reformlarından dolayı komplolar hazırlanıyordu.

Petro I, çok yönlü yetenekleriyle, tasarladığı amaçların sonuçlandırılmasında enerjik ve sebatlı tutumuyla ve aktif kişiliğiyle Rusya tarihinde farklı bir yere sahiptir. Onun hazırlanan ve birçok defa düzeltilen kanun ve nizanmalelerle yasama organlarının oluşturulmasına katkısı siyasi alanda da yeteneklerini ortaya koyduğunu gösterir.

Petro I reformlarının Rusya için tarihsel önemine işaret eden ünlü Rus edebiyat taahhisi V.G. Belinskiy şöyle diyor : "Büyük Petro'ya İsakievski meydanındaki süvari heykeli azdır bile, büyük Rus Çarlığı'nın her cadde ve sokağında onun için birer kilise mibrabı yapmak yerinde olur..."

ABSTRACT

Administration of Russian czar Great Petr (Czar since 1721 and emperor after 1721) with economic reforms, cultural and state structure of Russia, with the preparation of the historical development of the country in every field and with the foreign policy has a distinctive characteristic.

Petr I, as representative of the managing class and as the expression of the interest of that class was a person believing in need for realising reforms as condition for a successful development of aristocrat Russia. He insistingly worked to attain re-structuring of the organs of the State according to the conditions of the time. During this period, he did not stay with in the historical experiences of his country, but could see the experiences of other countries and selected out of these the ones that suits to the conditions of Russia.

The extraordinary national ability, will and never ending energy in his character are the directions that points at the fact that the programming of restructuring of Russia is not impossible. This multy dimensional character he has showed him sometimes as ship builder, sometimes as soldier or commander and sometimes as a hard and reformer ruler.

The improvements and energy of Petr I staying in the center of all of these reforms can be seen especially in fields of maritime and military activities. One of his most important reforms is the military regulation approved in 1716 which was directed to establishment of a powerful military sea fleet and an organised army formation.

In the Petr I administration, increasing the trade and industry, attaining active domestic trading balance sheet, increasing the number of Treasury plants, supporting private trading attempts was an expression of developing merchantilism.

Petro I placed emphasis especially to opening of water canals and to water transportation lines. Vişnevolodskiy canal connecting Volga Basin and the Baltic Sea (1703 - 1709), Lodojskiy canal (1718) were opened and construction of a canal between Volga and Don started. These activities increased the economic power of Russia.

The objective of the reforms in the central and local administrations was to strengthen the State organs and to centralise the administration in power in the country. Within the structure of the general Prokurorship, control organs and mechanisms that are attached to it were established and the independence of Churches was limited. As reforms of Petr I Sinod (Ministry of Religious Affairs) was formed (1721) and patriarchship was abolished.

Petr I struggled for development of Russian culture. Showed great interest to training of experts needed by the state and to the development of science. In Moscow, Schools for "Mathematics" and "Maritime Science" (1721), Architecture and Engineering and Medicine were opened. In the City "Figure Schools" were opened and schools for training technicians for mining enterprises were established.

From the general and private schools opened with his incentives great number of technical, administrative personnel are started to be trained. In year 1724, together with academic Gymnasiums and Universities suitable conditions for Academy of Science were also prepared.

His reforms were unpleasantly met by certain men of religion and boyar groups and departures from his reforms against him started to gain speed.

Petr I with many directional abilities, with energetic and firm attitude and active personality with respect to having results for objectives projected has a different place in the history of Russia. With the laws and regulations prepared and amended at many times the contribution made by him to the formation of the legislative organs also show the fact that he has put his abilities also in political field.

The famous Russian literature historian V.G. Belinskiy pointing at the importance of the Petr I reforms for Russia states as follows : "The cavalryman statue for Great Petr in Isakievski center is not enough for him. It will be proper to construct a church mihrab for him, in every street and walk way in "Great Russian Czarship."

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. I. PETRO'NUN KÜLTÜREL REFORMLARI.....	5
A- AVRUPAYA BAKIŞI.....	5
B- AVRUPA TARZI YAŞAMA BİÇİMİ.....	12
II. ASKERİ SAHADA YENİLİK FAALİYETLERİ.....	16
A- ASKERİ DONANMANIN ÖNEMİ.....	16
B- DONANMA VE ORDU HAZIRLANMASI.....	20
III. MİLLİ EKONOMİNİN GELİŞMESİNE YÖNELİK TEDBİRLER.....	29
1- Merkantilizm Politikası.....	29
2- Manufaktur Çalışmaları ve Ticaret Yolları.....	33
3- Ticari Gelişme İçin Tedbirler.....	37
4- Köle-Köylü İşçilerin Durumu.....	43
IV. İDARİ YENİLİKLER.....	46
1. Ülkenin Eyaletlere Ayrılması.....	48
2. Senatonun Kurulması.....	49
3. Genel Prokurorluk.....	51
4. Kollegyumlar.....	52
5. Sosyal Sınıfların Düzenlenmesi.....	55
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	57
KAYNAKÇA	60

ÖNSÖZ

Rusya tarihinde Petro I iktidarı ile başlayan (1689-1725) batılılaşma ve her sahada reform hareketleriyle kendini gösteren ilerlemeler ayırıcı bir özellik taşır. Rusya Devletini gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri karşısında geri kalmış ve zayıf bir devlet konumundan güçlü ve zengin bir imparatorluk haline getiren Petro, kendinden sonra gelen yönetimler boyunca da reformlarının etkilerini hissettirmiş ileri görüşlü bir devlet adamı karakterine sahiptir.

Düzenli bir sıra takip etmeyen Petro reformları, onun, devletin güçlenmesi ve ülkenin ilerlemesi yolunda uygun gördüğü her sahada zamansız ve her an bir yenisiyle değiştirilebilen düzenlemelerle kendine özgü bir karakter taşımaktadır. Ancak farklı sahalardaki yenileşme tedbirlerinin birbiri ardısıra uygulanmasından amaç ülkenin ihtiyacını hissettiği eksikliklerin süratle tamamlanmasını sağlamak düşüncesidir.

Kronolojik olarak Petro dönemi yenilikleri, Rus gelenek ve yaşam tarzındaki batılılaşmanın sağlanmasına yönelik tedbirler, sanayi ve ticaretin geliştirilmesini amaçlayan düzenlemeler, ordu ve donanmanın dış siyasi platformda etkin bir güç olarak kurulmasına yönelik uygulamalar ve ülke idaresinde batı tarzı idari sistemlerin yerleştirilmesi çalışmaları olarak sıralanabilir. Petro'nun sert ve kararlı bir hükümdar görünümündeki karakter yapısı reformlarının uygulanmasında karşılaşılan tüm zorlukları aşabilmeyi sağlayan geleneksel vatan sevgisinin ifadesidir.

Bu tezin hazırlanmasında büyük yardımlarını ve iyi niyetini gördüğüm danışman hocam Sn. Mürüvvet Kurhan'a teşekkürlerimi sunmayı görev bilirim.

GİRİŞ

Rusya tarihinde bir insan tarafından bilinçli olarak kurulan, millet hayatının tüm yönlerinde etkilerini gösteren ve devam da ettiren kurumlar fazla değildir. Petro dönemindeki düzenlemeler, yenilikler ve reformlar, onun kararlaştırdığı kesin tesbitler, XX. yüzyılda da Rusya'da yeni kelime biçimleri (terimleri) altında veya geleneksel Rus düşünce ve genel hareket tarzında yaşıyorlar.

Petro reformlarının sarsıcı etkilerini yaşadığımız bu günlerde tam olarak değerlendiremesek bile Çağdaş Rus tarihçisi M.N. Pogodin'in Petro'nun önemini belirten şu satırlarında reformların açık değerini görebiliyoruz :

"... Tüm iplerimiz, bağlanmış bir düğüm olarak Petro'nun ellerinde bulunuyor. Nereye bakarsak bakalım, onun büyük şahsiyetiyle karşılaşıyoruz; tüm geçmişimize onun uzun gölgesi vuruyor, hatta eski dönemlerin tarihini yansıtıyor, şu anda bile elini üzerimizde tutuyor, sanki geleceğe yürüyormuşuz gibi onun görüntüsünü hiçbir zaman kaybetmiyoruz...." (Anisimov 1989 :2)

Pogodin ve onun nesli gibi Rusya'da gelecek nesiller de Petro'nun etkisiyle yaşayacaklar, çünkü Rus tarihçi nesli "Petro reformlarının fenomenlerine yeniden bakmaya çalışıyor." (Anisimov 1989:3)

Petro reformlarının önemiyle ilgili sorunlar Rus tarih bilincinin hareketliliği ile ilgili sorunlardır. Petro'nun yaşadığı günlerden beri onun faaliyetleri hakkında çok yazıldı, söylendi. Rus tarihinin münferit olaylarından, bunların genel bağlantılarından bahsedilirken Petro hakkında birşeyler söylenmesi de gerekli görülür. Rus toplum ve devlet yaşamına tarihsel siyasal ya da felsefi bakmak isteyen herkes onun faaliyetleriyle ilgili düşünceleri taramayı bilimin bir gereği sayar. Reformlara dayalı Petro faaliyetlerine tüm Rus tarih düşüncesi sıkıştırılabilir.

"...Petro reformları kendisinde geçmişimizin hesaplarını ve geleceğimizin ödevlerini birleştiren tarihimizin bir bağlantı noktası olmuştur." (Klyuçevskiy 1915:265)

Büyük Petro ismi bize herşeyden önce yenilikçiliği hatırlatır. "Petro ve reformları" bizim alışılmış-basmakalıp-bir ifademizdir. Tarihi karakteristikte reformculuk onun bir diğer ismi sayılır. Bir ifade tarzıyla Petro reform düşüncesiyle doğmuş, bunu tanrı buyruğu, kendisi için bir görev saymıştır. Bir başka ifadeyle Petro'nun kendisi uzun süre bu görünüşünü-reformcu yönünü-fark etmedi bile. Onun, ilk başlarda faydasız sayılan tam bir reformcu devlet yönetimi gerekliliği düşüncesi ile eğitmemişlerdi. O çarlık tahtında bir ortaktı (1682-1689) Belki de egemenliği olmayacak Miloslovskiy'lerle¹ birlikte olan kızkardeşi Sofya'nın hakimiyeti günlerine kadar yaşamayacaktı bile. Askercilik ve gemilerle oynamak onun çocukluk sporuydu. Ancak-belki de-herhangi birşeyi önceden hissetmişçesine uyandı. Zaman içerisinde Sofya'nın iktidar düşüncelerinin açığa çıkmasıyla kızkardeşi taraftarlarının silahlarına karşı kendisine de taraftar ve asker lazım olduğuna kanaat getiriyordu. Belki

1 Petro'nun babası çar Aleksey'in ilk eşinin aile adı Miloslovskiy; ilk eşinden olan çocuğu Prenses Sofya ve kardeşi İvan bu aileden sayılıyor. Petro, Çar Aleksey'in ikinci eşinden İlk çocuğudur. Bu ikinci eşin aile adı Narişkin'dir.

de çarlık tahtına tam olarak oturduğunda herşeyden önce bir ordu ve deniz gücüne ihtiyacı olacağını daha bu çocukluk günlerinde düşünmüştü. Askerî ve deniz filosu üzerindeki reformların ilerici karakteri onun kişiliğinde yenilikçilik ruhunu ve enerjiyi çıkarmıştır. Petro, zorluklar karşısında duraklamamış,

"...devlet organlarının tesisi, ordunun ve filonun kurulması konusunda kararlarını değerlendirerek kendi barbar tarzıyla yeni biçimler getirmiştir." (Beskrovniy, L.G ve B.B. Kafengauz 1967 : 249)

Rus devletinin naibi Prenses Sofya'nın saltanatı son bulup 1689'da Rus tahtına çıktığı zaman Petro, Rus steplerine yerleşmiş Avrupalı koloniler vasıtasıyla Batı dünyasını yakından tanımak fırsatını bulmuştu. Rusya'ya eskiden beri ticaret, sanat, askerlik vb. gibi sebeplerle gelip yerleşmiş ve "ilkel" Rus toplumu arasında bir medeniyet manzarası sergileyen bu insanlarla "arkadaşlık" ilişkisi kuran Petro kendi "... muhittinde öğrenmesi mümkün olmayan bilgi ve görgüye..." sahip olmuştu. (Ayverdi 1970:31) Çocukluğundan beri (Moskova'daki yabancılar mahallesinden) tanıdığı Avrupa teknik ve medeniyetinin Rus "kaba" yaşamından çok üstün olduğunu farketmiş, "Avrupa saraylarını görmek ve batı tekniğini yakından tanımak..." (Ayverdi 1970:136; Refik 1932 : 12) veya "Türlere karşı mücadelede yeni müttefikler bulmak" (Kurat 1987:254) amacıyla 1697'de düzenlediği "elçilik heyeti"ne kendisi de (takma bir isimle) katılmıştı. Böylece Avrupayı dolaşmış siyasi "taraf" arama çalışmalarının yanısıra tersane ve limanlarda işçi gibi çalışmıştı. Gemi ve makine modelleri toplamış, birçok yabancı usta ve sanatkârla iş sözleşmeleri yaparak ülkesine dönmüştür.

Düzenli bir plan dahilinde gerçekleşmeyen Petro reformları sayesinde bir yandan "sakal ve kıyafet yönetmeliği" ile şekilsel bir batılaşma

sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan ülkenin geleceğini ilgilendiren sanayi ve ticaret alanında yenilikler başlatılmıştır. Madenlerin işletilmesine önem verilmiş, fabrikalar açılarak sanayi üretimi sağlanmış, kanallar ve ticaret yolları açılarak ülkenin gelişmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Petro döneminde idarî kültürel ve dinsel alanlarda da etkin düzenlemeler sağlanmış böylece içerde ıslahata dış ilişkilerde ise Rus nüfuzunu artırmaya yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.

Devleti, toplumun akılcı temelinde yeniden yapılanabilir, muktedir bir güç olarak gören Petro, halkı "toplumsal mutluluk" doğrultusunda çıkarılmış olan kanunlara boyun eğmesi gereken insanlar olarak görüyordu. Bu düşünceden, egemen sınıfın menfaatlerinin korunduğu ve köle-köylü Rus insanların ihmal edildiği sonucu çıkmaktadır. "Tanrısal kaynaklı yönetim" Petro monarşisinin doğal hukuk görünümünü de yansıtır. (Anisimov 1989 : 10).

Bütün yeniliklerin temelinde Petro'nun düşüncesi, sömürgeleşme sürecindeki Batı Avrupa devletlerine yetişmek yeni bir dünya coğrafyası üzerinde Rus devletini güçlü kılmak, teknik ve yaşayışta ilkellikten kurtulmuş bir Rusya meydana getirmektir.

I. I. PETRO'NUN KÜLTÜREL REFORMLARI

A- AVRUPA'YA BAKIŞI

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da okur-yazar insanların sayısı giderek artmaya başlamıştı. Okur-yazarlık eğitimi genellikle ruhanî ortamlarda din adamlarınca verilir, kutsal kitap ve kutsal kişilerle ilgili hikâyeler üzerine başlatılırdı. O yıllar Rusya'sında okuma-yazma eğitiminin amacı; "... insan eğitiminin başlagnıcının kutsal kitabı anlamak" olduğu yolundaydı (Beskrovnıy 1967 : 160)

I. Petro çocukluğunu Moskova yakınlarındaki Pereobrajensk köyünde, düzenli bir okur-yazarlık eğitimi almadan geçirmişti. Ona verilen eğitimin yetersizliğini çok sonraları (30 yaşından sonra) kendini yetiştirerek, her konuda duyduğu bir öğrenme açlığıyla yenecektir (Klyucevski 1915 : 13) . On yaşındayken (1682) çarlık tahtına seçilen I. Petro, kızkardeşi Sofya'nın naibliği (1682-1689) yıllarında Pereobrajensk köyünde tüm vaktini askerlik, gemicilik, marangozluk konularında "eğlence" denebilecek oyunlarla geçirmişti.

Bu "eğlence yıllarında" Moskava'daki "Alman Mahallesi"¹nden tanıştığı "Avrupalı" insanlarla kurduğu arkadaşlık sayesinde ilk "avrupa sevdası"nı hissetmiş ve "Avrupalının" Rus'a olan farkını görmüştü.

1 Çar Korkunç İvan (1533-1584) zamanından beri çeşitli nedenlerle Rusya'ya gelip Rusya hizmetinde kalan Avrupalılar, Rus yaşamından farklı sosyal yaşam biçimleriyle dikkat çekici özellikler taşıyorlardı. Yabancıların çoğunun Alman olması nedeniyle bütün Avrupalılara Alman (Nemets) dendiği Rusya'da Moskova yakınlarında Youza nehri üzerinde yerleşmiş bulunan Avrupalılar 1652 yılından itibaren bir mahalle teşkil edilmesi kararı sonucunda bu bölgede "Alman mahallesi"ni yaşamaya başlamışlardır. (Kurat 1987 : 242)

İlk başlarda "askercilik oyunu" olarak teşkil ettiği "Pereobrajensk" ve "semenov" alayları daha sonraları Petro'nun tasarladığı Rus düzenli ordularının temelini oluşturdu (Kurat 1987 : 250). Bu "askercilik oyunlarında" "tahta tüfekler" ve "sopa atlarla" eğitim gören çocuklar ve sonraları gerçek savaş araçlarıyla gerçek askerler - arasına Petro hiçbir zaman Çar veya komutan olarak değil, sıradan bir asker olarak katılırdı. (Platanov 1917 : 476). Yine aynı yıllarda (1682) Moskova yakınlarındaki İsmailov gölünde bulunan küçük bir "avrupa teknesiyle" ilk gemicilik eğitimini de alan Petro'nun en önemli iki temel özelliği; askerlik ve denizciliğe duyduğu özel ilgi açığa çıkmış bulunuyordu. (Kurat 1987 : 250). oyun yılları, zaman içinde çocukça bir "eğlence" olmaktan çıkmış, onun için ciddi bir meşgale olmuştu. (Klyuçevskiy 1915 : 24)

Moskova'daki Avrupalıların tesiriyle Batı Avrupa'ya duyduğu hayranlık Petro'nun çarlık tahtında da sürmüştü, ilk başta "... Avrupa usulü ordu teşkil etmek, donanma kurmak..." havası sonraları "... Rusya'nın denizlere açılması..." gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştı (Kurat 1970: 12)

Petro, 1697 yılında kendisine "Alman köyünden" arkadaşlarının hep övgüyle anlattıkları Avrupa'yı görme imkânı buldu. zaten bu ilk Avrupa seyahati öncesine kadar hep "... Batılılarla aynı çevrede yaşamış, onlardan ustalık eğitimi almış, onların diliyle konuşmuştu" (Klyuçevskiy 1915 : 24) Kremlin sarayındaki odasının duvarını süsleyen 'deniz aşırı' ülkelerden gelmiş birçok oyuncağın arasında annesine yazdığı mektuplarda bile Almanca "Petrus" diye imza atması, onun batıya karşı duyduğu hayranlığın en açık göstergesiydi (Klyuçevskiy 1915 : 1-24).

1617 yılında "... eski dostluk ve kardeşliği Avrupa devletleriyle yeniden kurmak, Haç düşmanlarını zayıflatmak..." (Platanov 1917 : 486) Prensiyle "Türlere karşı birlik kurmaya..." yönelik (Klyuçevskiy 1915 :

24) Önemli amaçlar taşıyan elçilik heyetine Petro kendini tanıtmadan Perobrajensk alayından bir uryadnik¹ olarak katılmıştı.

Bu seyahat Almanya, İngiltere, Holanda, Danimarka, Brandenburg, Venedik ve Roma Papalığına doğru yapılan geniş kapsamlı bir gezi mahiyetindeydi. Heyetin Başında General Frants Lefort ve Fedor alekseyeviç Golovin² bulunuyor, 50 kişi kadar da diğer heyet üyeleri bulunuyordu. Petro'nun "... Avrupa saraylarını görmek ve Garp tekniği ile yakından temas sağlamak..." düşüncesi de önemli rol oynamıştı (Ayverdi 1970 : 136). "Elçilik heyeti Prusya (Almanya) üzerinden Hollanda'ya..." vardığında (Kurat 1987 : 254) Petro Saardam ve Amsterdam tersanelerinde gemi yapım işleri, marangozluk, gemicilik konularında pratik olarak çalıştı. Daha sonra İngiltere'ye geçen Petro, buradaki sanayi tesislerinde top dökümhaneleri ve fabrikalarda doğrudan incelemelerde bulundu. İngiltere'nin denizcilik konusunda Hollanda'dan daha ilerde olduğunu gören Petro (Klyuçevskiy 1915 : 24-25) Avrupa yaşam tarzını müzelerde, halkın arasında dikkatle görmek imkânı buldu, idarî teşkilat yapısını yakından inceledi.

"... Petro Avrupa'da bir yıldan fazla kaldı : kalabalık arasında, çeşitli milli kültürler, çeşitli insan yüzleri arasında, Petro batının yalnızca zengin kaynaklarını ve kültür özelliklerini gördü. Bunlar karşısında kendi fakir Ruslarını düşündü. Seyahatten dönerken ise Rusya'yı geliştirip ilerletecek reform yollarını düşünüyordu... Yurt dışından reformcu olarak, denizcilik ve askerlik üzerinde, kurumlar ve idarî yapılar üzerinde sanayileşme üzerinde tasarılarla döndü Moskova'ya." (Platanav 1917 : 486-489).

1 Uryadnik : Eski Rusya'da kazak ordusunda erbaş rütbesi ve vilayet polisi teşkilatında en aşağı polis rütbesi.

2 "F. Lefont" (1656-99) Rus ordu komutanı. Aslen İsveçli. 1675'te Rusya'da askerlik hizmetine katıldı. Alman mahallesinden. Petro'nun arkadaşı. Azak sefere sonunda Rus donanmasına amiral olarak F.A. Golovin'le birlikte atandı. (1697-98 "Lefort, Frants" : Bolşaya Savetskaya Entsiklopedya. XXV, 60 1954 Moskva.

Ancak bu seyahat netice olarak Rusya'ya diplomatik bir yarar sağlamadı; Avrupa Türklere karşı düşmanlıkta Rusya'ya arka çıkmadı (Kurat 1987 : 254-255). Bunun üzerine Petro "Avrupaya yakınlaşmada" çok önemli bir "pencere" olan Baltık denizi sahillerini ele geçirmenin gerekliliği düşüncesiyle döndü ülkesine. (Klyuçevskiy 1915 : 24-33)

Petro'nun esas olarak aradığı Batı tekniği idi, medeniyeti değil. Bu seyahat, Rusya devletinin Batıya yakınlaşmasını sağlamak ve Petro'nun kendi karakter çizgisini belirgin olarak ortaya çıkarmak bakımından oldukça önemli bir kazanç olmuştur.

Batı Avrupa ile tanışan Petro daima onun sanayi başarılarının etkisinde kaldı. Batı Avrupa ülkelerinin gelişmiş sanayicilik yönü onu en çok ilgilendiren yön olmuştur.

Petro, Rusya coğrafyasında en büyük eksiklik olarak Baltık'taki toprak kayıplarını görüyordu. Çünkü bu kayıp, denize çıkışın olmayışı, Batının ileri (aydın) toplumlarıyla "cahil ve kaba Rusların" temasını mümkün kılmıyordu. Aslında Batı halklarıyla temas gerekliliği onların Rusya'dan daha iyi olduklarından dolayı değildi. Rusya, Batının gelişmişliğini geleceğin Rusyası için yakalamalıydı. Zaten Petro'nun resmî bir heyette sahte bir isimle Batı Avrupa'nın denizcilik ve diğer teknik bilgilerini çalmak amacıyla batıya gitmesi sadece, teknik gelişme ve sanayileşmenin ülkesinde de kurulması mümkün düzenler olduğunu iyice kavramak ihtiyatından olsa gerektir.

Petro aslında Batı'ya karşı hiçbir zaman gerçek bir ihtiras beslemiyordu, aksine Batı'ya karşı uyanık ve güvensiz davranıyordu. O, tüm yaşamı boyunca görüleceği gibi, "... Batıya karşı ilgisinde hayalciliğe kapılmıyordu. Rusya'nın Batıda daima aşağılanma ve kötü niyetlerle

karşılanacağını" biliyordu. (Klyuçevski 1915 : 281). Petronun Avrupayı isteyişinin sebebi onun "Bize Avrupa birkaç on yıl için gerekli. daha sonra onlara arkamızı dönmeliyiz" (Klyuçevskiy 1917 : 282) biçimindeki amaca ulaşmakta bir aracı ifade eden -argo-sözleri, müteakip yıllarda birçok Rus gencinin eğitim amacıyla Batı Avrupa ülkelerine yollanmalarını ve Avrupa'dan her meslek alanında uzman yabancıların çağrıldığı gerçeğiyle uyuyor. Batı Avrupaya gönderilen gençler matematik, doğa bilimi, gemi yapımı, denizcilik öğrenimi yaptılar. Gemi inşaatı ve benzeri teknik konularda maden mühendisleri, yönetim ve malî bilimleri iyi bilen yabancı uzman kişiler yardımıyla Petro, Batı'da yararlı olduğunu gördüğü ve Rusya'da olmayan şeyleri getirmiş oluyordu. Bu arada "... birçok teknik eser rusça'ya çevrildi ve bununla Avrupalıların ilim sahasındaki bilgilerinden istifadeye başlandı." (Kurat 1989 : 268 - 269).

1698 yılında Petro'nun ardından Rusyaya sanatçı, usta ve sanatkârlardan oluşan çok kalabalık bir grup gelmişti. Sadece Hollanda'dan Rusya'ya çalışmak üzere bin kişi kadar usta ve sanatkâr ordusu davet edilmişti " 1702 yılında Almanya'dan işadami, fabrikatör ve sanatkârları davet eden Petro'nun bir manifestosu yayınlanmıştı." (Klyuçevskiy 1915 : 145-146).

Tüm bu gelen gruplar ve Avrupaya tahsil için gönderilen kişiler için oldukça yüksek paralar ödenmiştir. Onun görüşüne göre yurt dışına gönderilen gençler her türlü sanat ve meslek konusunda "... felsefeden tıp ilmine, fırın ustalığından oda dekorasyonuna kadar..." eğitim görmeliydi. (Klyuçevski 1915 : 196).

1703'te "Moskova Haberleri" isimli ilk Rusça gazetenin çıkarılmasına önyak olan Petro, "... hayatının sonlarına doğru Almanya'yı taklitle Rusya'da bir İlimler Akademisi" kurmayı tasarlamış, "kadro ve

masraflarını tesbit..." etmiş, hatta bunun için "...Almanya'dan alimler çağırtmış..." olmasına rağmen onun zamanında akademi kurulamadı. (Kurat 1987 - 269)

Petro'nun idealindeki Rusya'ya düzenli bir ordu sağlamak için Batı gelişmişliğinin alınması zorunluymuştu. Filosu olmayan Rusya'nın Batı tekniği ile gemiler inşa etmesi zorunluymuştu. Dış ticaret için uygun yollar denizden geçiyordu ve bunun için Baltık denizi'nin doğu kıyılarının savaşıyla - alınması gerekiyordu. Yeraltından maden çıkarılması için gerekli sanayi tesisleri ve diğer imalathaneler hemen hiç yoktu. Tüm bunlar için teknik adamlar ve donanımlara ihtiyaç vardı.

Denizcilik Akademisi, Seyrisefer ve Tıp okulları, Topçu ve mühendislik okulları, Latince ve matematik "Rakam" okulları açılmasındaki temel düşünce teknik bilgilenmeyi kısa zamanda sağlamaktı. Ancak Petro "Avrupanın ... teknik bilgisine kıymet vermiş, Avrupa kültür anlamına, fikir hareketine nüfuz edememişti." (Kurat 1989 : 268).

Tüm Petro reformları "gelişmiş bir Rusya" idealini sağlamaya yöneliktir ve yenileşme düzenleme reform hareketlerinin birbiriyle olan ilişkileri kesintisizdir. Petro Rusların hem eğitimleri, hem de çalışmaları için çok geniş sahalar açmıştır. Petro : askerî, teknik milli ekonomi, malî, idarî.

"Petro, Batı tekniğinin hazır ürünlerini almayı değil, bizzat tekniğin kendisini alıp üretimin ana manivelası ve teknik bilgisi ile Rusya'da yerleştirmek istiyordu... Petro, batı Avrupa'yı getiriyordu... Halk emeğini, ona devletin ağırlaşmış zorluklarını taşıma imkanı vermek için teknik bilgilerin yardımıyla ilk önce kalkındırmak düşüncesi bulanık bir şekilde en yetenekli akıllarda gezinirken, bu düşünceyi Petro uygulamaya başlamıştı bile... Rusya

tarihinde bu daha önce uygulanmamıştı."(Klyuçevskiy 1915 : 284)

Gerçekte Petro için devlet tam olarak bir gemi sembolüyle ifade edilebilir. Yelken altındaki gemi ve onun yöneten kaptan, devlet hükümdar ilişkisini gösterir bir sembol olarak alındığında gemi, Senato ve ilimler Akademisi organlarına varıncaya kadar düşünülmüş bir yapı, İnsanlık düşüncesi temelinde düşünen iradelerin düzenleyici ve karmaşık hareketleridir. Böyle bir gemi en umulmadık felaket anlarında bile iyi teşkilatlandırılmış, düşünen insanların oluşturduğu bir toplum modelidir. Petro'ya göre "... devlet, insan egemenliğinin en doğru aracı olan bilimin (tecrübî bilginin) geliştirdiği yeni anlamları amaca göre yönlendirebilen bir fikirsel yapı..." olmalıdır. (Anisimov 1989 : 3)

Bilgi çağına ulaşmış Batı Avrupa'yı yakalamak Petro için güçlenen devlet imajıyla eş anlamlıydı. Güçlenen devletin ise Rus ilkelliğinden kurtarılması için Avrupalılaşması zorunluydu. Ama "Petro'nun Avrupaya gidişi (bile) Rus halkı arasında birçok dedikodulara... memnuniyetsizliğe yol açmıştı." (Kurat 1989 : 255). Bu hoşnutsuzluk ortamından yararlanan Streletslerin¹ bazı hak talepleriyle isyan çıkarmaları üzerine hemen seyahatini yarıda keserek Moskova'ya dönen Petro isyancıları ağır biçimde cezalandırdı. Rus "yeniçerilerinin" ortadan kaldırılmasıyla Petro dönemi askerî düzenleme sahasında ilk etkin düzenleme gerçekleşmiş oluyordu.

1 Streletsler : XVI. Yüzyıl sonunda Türk (Yeniçeri) usulüne benzer şekilde tanzim edilen "nişancı" anlamında Rus daimi ordu birlikleri. Prenses Sofya'nın naibliği yıllarında (1682-89) "hassa alayı" derecesi elde etmek için ayaklanan bu birlikler, elebaşlarıyla birlikte cezalandırılmalarına rağmen tam olarak lağvedilmemişti. Streletslerin esas amaçları Rusça din kitapları ve ayinlerdeki bir takım düzeltmelere karşı çıkmaktı : İstanbul ortodoks Patrikliğinden gelen hurafe davranış ve sözlerin dini ayinlerden çıkarılması emrine karşı gelerek eski inanışlarını sürdürmek isteyen ve dolayısıyla "Avrupalılaşma" düşüncesine, eski "din" (raskol) gereğince karşı çıkan bu birlikler Petro tarafından lağvedildi (1698). (Kurat 1987 : 248)

B- AVRUPA TARZI YAŞAMA BİÇİMİ

Batı Avrupa'ya yaptığı seyahatten döndüğü ilk gün Avrupa tarzı yaşam biçiminin yerleştirilmesiyle ilgili yeniliklere başlayan Petro ilk iş olarak "Avrupa biçimi kıyafet" konusunda kararlılığını açık biçimde sergiledi. Öyle ki saraya bile uğramadan "karısını bile görmeden" (Platanov 1917 : 490) Alman mahallesine gitti. Ertesi gün (26 Ağustos 1698) Pereobrajensk boyarını törenle kabul ederek "... hemen boyar'ın sakalını kesmeğe, Rus usulü uzun kaftanının eteklerini kısaltmaya başladı." (Platonov 1917 : 490).

Geleneksel Rus kıyafeti, Rus insanını Batı Avrupalı'dan ayıran bir özellikti : Eski Rusya'da sakalsız bir erkek saygı görmezdi, Rus sakalı sadece erkek fizyonomisinin fiziksel bir ayrıntısı değil, o sakalı taşıyan kişinin sosyal durumunun ve "Rus millî ruhuna" uygun yaşayışının göstergesiydi. Ama Petro'ya göre sanayi ve teknikte Avrupa seviyesinde gelişebilmek için bazı şekilsel yenilikler de ısrarla uygulanmalıydı. Bu şekilsel yenilikler Rus insanının batıya yakınlaşmasını sağlayacaktı.

Geleneksel uzun Rus elbiseleri giymek şehirlerde ve asilzade (dvoryan) sınıfı arasında müsamahasız olarak yasaklanırken din adamları ve köylülere ağır bir baskı yapılmadı (Klyuçevski 1915 : 287). Sakalının kesmek istemeyenler onu taşımak için yıllık bir "vergi" ödemek zorunda kaldılar. Moskova Patriarh'ı Adrian bile sakalını kesmişti. (Platanov 1917 : 491) Bu konudaki yasaklamalar Petro tarafından çok ciddi ve ağır biçimde uygulandı. Belki de bu kadar ağır ve acımasızca yapılmış olmasaydı Petro reformlarının anlamı gülünç kalırdı.

"... meydanlarda sokaklarda savaş davullarıyla en kısa süre içerisinde Macar elbiseleri (yeni kıyafetler) giyilmesi emredildi. 1701 yılındaki yeni emirnameye erkekler için en üste Sakson ve Fransız tipi üstlük, altına yelek, pantolon, çizme veya potin ve Macar şapkaları, kadınlar için, şapka, kaftan, eteklik, Macar potinleri giyilmesi uygun görüldü. Şehir kapılarında sakal ve elbise kontrolü için noktalar kuruldu. Bu noktalarda sakallı olanlar ve yasak elbise giymiş olanlara cezalar veriliyor. elbiseleri yırtılıyordu. Çarşı teftişlerinde sakalı bulunan asilzadeler acımasızca dövülüyordu. Rus elbiseleri ticareti yapan tüccarlara kırbaç ve kürek cezaları veriliyordu..." (Klyuçevskiy 1915 : 287).

Petro döneminde Rus kadını da bazı medeni haklarla tanıştı : Rus kadınları yanlarında erkek olmaksızın geceleri sokağa çıkamazlardı, onlar erkeklerle aynı toplantılarda bulunamaz, (bazı asilzadelerin dışında) eğitim alamazlardı. Petro sayesinde toplum içerisinde bir yere sahip olan kadınlar ise "avrupalılaştırmaktan" nasıl etkileneceklerini henüz kavrayamamışlardı bile. (Klyuçevskiy 1915 : 288).

"Ruslara umumi hayatta, sosyete de nasıl hareket" etmeleri gerektiğini "... öğretmek üzere bir 'adab-ı muâşeret kitabı...' hazırlanmış, çar, kadınlı erkekli toplantılara bizzat katılarak "... zengin ve kibar ailelerin bu gibi 'toplantılar' tertip etmelerini..." bir mecburiyet haline getirmişti. "... çar başkalarına numune olmak üzere, pipo çeker... şarap ve bira içer, dans eder ve cemiyet oyunlarına karışırdı... Çarın zoru ile yapılan bu gibi eğlencelerde Ruslar "avrupavari" eğlenmeğe, cemiyet hayatına alıştırılıyordular." (Kurat 1987 : 269).

Petro'nun eski Rus geleneklerinden sıyrılarak Rusya'yı tarihi gelişiminin "... tabii yolundan büsbütün başka bir istikameti çevirmesi..." (Kurat 1987 : 271) yeni Rusya'nın kurulmasında bir dönüm noktasıdır. : çünkü Petro öncesi ve Petro sonrası Rusya birbirinden çok farklı ideallere sahip yapıları.

Petro'ya göre Avrupalılaşıma yolunda tutucu-gelenekçi muhalefeti yenmeden ilerleyebilmek tam anlamını bulamazdı. Petro'yla birlikte Rus toplumunda kültürel kimlik arayışındaki bölünmüşlük açıkça belirginleşmişti. Bir yandan Petro önderliğinde batıdan dans, teknik ve yardım arayan yenilik taraftarları (çok sonraları takılan isimleriyle "Zapadniki") dinî ve siyasî alanda eski inanışlarla çatışıyor öte yandan herşeyin, ağır bir milliyetçiliğin, Rus geleneksel yaşam biçimi (Rus harsı) temelinde yürütülmesi düşüncesi ağır bir muhalefet gösteriyordu. Daha sonraları "Slavyanofiller" olarak adlandırılan Avrupalılaşıma karşıtı insanlar "Rus 'ortodoksluğunun' Rus devlet teşkilatı ve sosyal bünyesinin kendine has kıymetler..." içerdiğini (Kurat 1987 : 333), milletin tarihi ve yaşam tarzıyla millî ruhun korunması gerektiğini savunarak her türlü batı kökenli akıma ve fikir sistemlerine karşı çıkmışlardır.

Petro döneminde tutucu boyar grupları ve bazı din adamlarınca karşı çıkılan "Avrupalılaşıma eğilimi" çarın sert ve ciddi tutumuyla giderek yerleşmeğe başladı. Petro'nun yenilikçi eğilimi kendine güvenli tam bir otorite kurmasıyla karşıt düşünceleri sindirmişti. Öyle ki 1699 yılında Petro "dünyanın yaratılışından beri" Rusya'da hesaplanan takvim sistemini bile değiştirmeye bu otoriter güven duygusuyla kalkıştı :

"... Yılın başlangıcı eskiden beri 1 Eylül kabul edilirdi. Eski hesapla 1 Eylül 7208 yılı 1 Eylül 1699 yılına karşılık geliyordu. Petro 1 Ocak 7208 yılını Yeni yıl olarak ve bu Ocak ayının da 1700 yılının ilk ayı olarak kutlanmasını emretti." (Platanov 1917 : 402).

Seyahatleri sırasında Avrupa müzelerini gezen ve birçok sanat eseri toplayan Petro, bu eserleri 1714 te kurulan "Nadir Eşyalar Müzesi"ne (Kunstkamera) bırakmış ayrıca 1718'de çıkardığı bir emirname ile de "toprakta veya suda bulunan eski eşya" getirene mükafat verileceğini bildirmişti." (Kurat 1987 : 454).

Petro bir yenilikçi olarak halkın geri kalmışlığı ile sert bir mücadeleye girmişti. Bu mücadele sonucunda Rusya'da müsbet ilimler gelişme göstermeğe başlamış, Petro'nun ülkesi, hızlı biçimde Avrupa medeniyet dairesine girmeğe yönelmişti.

Gerçekte, Petro'ya kadar, Petro reformlarıyla aynı maksada uygun yenilik programları uygulanmamış değildi. Bu tür programları "Eski Rusya"nın tamamıyla alması, imkânsızdı. Yeni düşünce yapısının, birçok kez eski Rus anlayışından sıyrılmayı başarmış kafaları böyle düşünüyorlardı. Genel olarak hazırlanan reorganizasyonlar Petro'dan önce de kısım kısım yapılabilmişti. Ancak ilk defa Petro'nun "sert ve acımasız" otoritesi pek çok alanlardaki yenileşmeyi Rus toplumunda oturtabilmişti. (Klyuçevskiy 1915 : 281).

II. ASKERİ SAHADA YENİLİK FAALİYETLERİ

A- ASKERİ DONANMANIN ÖNEMİ

Petro'nun yetişme düzeni onun ideallerinin Rusyayı Avrupalılaştırmak ve "deniz ülkesi" haline getirmek yönünde belirmesine sebep olmuştu. Avrupa'ya ve dünyaya açılmada ticarî ve askerî gücün önemine inanan Petro, Karadeniz ve Baltık denizinde limanlara sahip olmanın Rusya için gerekliliğini düşünüyor ve şansını ilk önce Karadeniz yönünde denemek istiyordu.

1683'te Osmanlı Devletinin ikinci Viyana Muhasarası'nda yenilmesi sonucu Avrupa'da Türklere karşı ortaya çıkan "Mukaddes İttifak" ona Karadeniz yönünde Osmanlılara karşı bir girişimde bulunma cesareti vermişti. Osmanlı Devletine ağır bir darbe vurmak uğrunda Papa ve Lehistan, Rusya'yı da bu ittifaka girmeye teşvik etmiş Moskova'ya gelen Lehistan delegesi ile Mayıs 1686 da Leh-Rus ittifak andlaşması imzalanarak Rusya da Mukaddes ittifak4a dahil edilmişti.

İttifak gereği "Polonya (Lehistan), bir buçuk milyon florin karşılığında Smolensk, Kiev ve teknil küçük Rusya, yani Ukrayna üzerindeki haklarından vazgeçiyor, Rusya da Osmanlı Devleti'ne karşı harp açarak derhal Kırım Tatarları üzerine bir orduyu göndermeği ve Türklere karşı tek taraflı bir anlaşma yerine teknil müttefiklerin rızasıyla genel bir muahede akdetmeyi karşılıklı taahhüd ediyordu." (Tukin 1947 : 18).

Rusya bu andlaşmayla tarihinde ilk defa "Avrupa Devletleri Koalisyonuna" girmiş ve bu devletlerle birlikte "... Türklere karşı harekete geçme imkanı..." bulmuştu. (Kurat 1987 : 237).

XVII. yüzyıl boyunca süren güçlü bir Rusya yolundaki çalışmalar XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Petro'nun askerî faaliyetleriyle daha da hızlanmış ve sonuçlarını açığa çıkarmaya başlamıştı : "Rusyanın Karadeniz (ve Baltık) kıyılarında deniz filosu olmadan güçlenebilmesi mümkün değildi." (Tuşin 1975 : 6). Denizde güçlü olmak sanayinin gelişmesiyle beraber dönemin ticaret ortamında ekonomik faydaları da birlikte getirecekti.

"Baltık sahilleri, bu devrin en kudretli devleti olan İsveç'in elinde olduğundan Rusya'nın İsveç'e karşı koyamayacağı... ve Mukaddes ittifak nedeniyle (Türklere karşı) harp halinde iken Azak kalésinin alındığı takdirde Karadenize çıkmanın mümkün ..." olacağı düşüncesiyle (Kurat 1970 : 12)

1695 yılında başlatılan Azak seferleri, Petro'nun kararlı askerî kişiliğini de açığa çıkarması yönünden önemlidir.

Ülke yönetiminde bizzat söz sahibi olduktan sonra (1689) siyasi ve ekonomik yönden Rusya'nın mutlaka "... denize bir serbest mahreç (çıkış) ihtiyacı ..." (Chaninov 1939 : 215) olduğunu gören Petro, Azak seferleri sırasında da Avrupavari kuvvetlerin önemini kavramaya başlamıştı. Ancak 1695 Azak seferi sırasında avrupavari düzenlenmiş ordu birlikleri kadar deniz kuvvetlerinin de büyük önemi olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyacı gerektiği anda sağlama düşüncesiyle Don nehrinin yukarı kısmında yer alan Voronej şehrinde ilk Rus gemi yapım tezgahlarının kurulması kararlaştırıldı. 1695-96 yılında bu tezgahlarda "... Moskova'dan gemi yapmasını bilen yabancı ustalar..." getirilerek çalıştırılıyor, "Voronej

çevresindeki köylüler zorla orman kesmeğe..." sevk edilerek (Kurat 1987 : 253) gemi yapımındaki ağır işlerde çalıştırılıyordu. Çarın kendisi bile "... burda bizzat çalışıyor, donanma inşaaasının başkanlığını yapıyordu" (Kocabaş 1989 : 66) Bu gayretler sonucunda 1696 yılı içerisinde 30 tane kadar savaş gemisi hazırlanmış ve Azak kalesi de ele geçirilmişti. (Kurat 1987 : 253).

Osmanlı Devletine karşı ilk askerî tecrübesinde batılı anlamda askeri birlikler ve batılı uzmanlar kullanmanın yararını gören Petro, Rusya'yı avrupaî örnek ve yeniliklerle ıslah etmek için ordu ve donanmaya gereken önemi vermeğe başladı. Azak denizini Karadenize bağlayan Kerç boğazının Osmanlıların elinde olmasından dolayı burasını da ele geçirmeği önemli bir adım olarak görüyor ve çareler arıyordu : "Buna bir başlangıç olmak üzere Azak Denizi sahilinde, don mansabında 60 km...." batıda Taganrog adında bir kale ve tersane inşasına karar vererek gemi yapım faaliyetini hızlandırdı (Kurat 1987 : 253). Taganrog donanmasının hazırlanması için şirketler açıldı :

"Beher 10.000 köylü evi-bir harb gemisi, tüccarlar ve şehir ahali si hepsi birden 12 gemi yapacaklardı. Vora-nej'de kurulan tersanede çalışmak üzere venedik, Dani-marka, İsveç, ve Hollanda'dan ustalar çağrıldı, kaba işler için ise binlerce köylü getirildi. Bu gemi inşaatı Rus ahali si üzerine çok büyük bir mükellefiyet ve angarya idi. Fakat Petro'nun kesin emirleri ve şiddetli tedbirleri karşısında kimse ses çıkarmadı. Bir taraftan gemi inşaatına başlamışken, aynı zamanda gemi yapmayı ve idare etmeği öğrenmek için asilzadelerden bazı gençler Avrupaya tahsile gönderildiler." (Kurat 1987 : 254).

Tüm bu çabalara ve gemi modellerinin iyi olmasına karşılık malzemeler kalitesiz çalışan işçiler ise tecrübesizdi. Pereobrajensk ve Semenov alaylarından bazı subaylar ve Rusya hizmetinde çalışan bazı

yabancı subaylar denizci olarak görevlendirilmişlerdi. Yapılan gemiler ise o dönem şartlarında pek de büyük değildi (Mozgfeskiy 1935 : 7).

Osmanlı Devletinin güçlü olması sebebiyle Karadeniz'e inmekten ümidini kesen, Karlofça (1699) ve İstanbul (1700) barış anlaşmalarıyla Türk tarafından kendi emniyetini sağlayan Petro, "Denize çıkış" olan topraklara sahip olma siyasetini İsveç'e karşı Baltık Denizine doğru yönlendirdi. 1700'de Lehistan ve Danimarka ile müttefik olarak İsveç'e saldıran ve "Narva" önlerinde ağır toplarını da kaybederek yenilen Petro, ordusunu yeniden toparlayarak 1703'te Neva nehri deltasında bir İsveç bölgesini zaptederek Fin körfezini ele geçirdi. Burada Rusya tarihinin en muazzam eseri sayılabilecek Sankt-Petersburg liman şehrinin kurulması ve muhafazası için yüksek tempolu bir çalışma başlatıldı. (Kurat 1987 : 257).

İnşaasına 1703 yılında başlanan Sankt - Petersburg Petro'nun "Avrupa yolu" üzerinde, Neva nehri deltasında bir ada yığınınından ibaretti. Arazisi tümüyle bataklıktı ve civarda ne bir kaya, ne bir orman bulunmuyordu. Böyle bir yerde "Petro'nun Aziz şehri" ismiyle kendi kişiliğini de inşa etmek isteyen Petro bir kaç yıl içinde büyük ve gerçek bir liman şehri meydana getirdi. Bu şehrin inşaatı için Petro :

"... Rusya içlerinden 40 bin köylü getirti, bunlar yerleri odunlarla kazdılar, toprağı elleriyle çıkardılar, eteklerinde taşıdılar. Açıkta yattılar öldüler, yerlerini yenileri aldı." (Refik 1932 : 16).

Şehir önceleri ahşap, daha sonra da taştan yapılarla donatıldı. Yeni ve ilginç emirlerle Petro limana boş gelen her geminin bir miktar moloz taş ve inşaat malzemesi getirmesini istiyor, şehire yerleşenleri taştan iki katlı evler yapmaya zorluyordu. (Refik 1932 : 16) Petersburg

şehri Avrupa (Alman) mimarî üslubunda binalarla kuruluyordu. (Beskrovnıy 1967 : 175).

B- DONANMA VE ORDU HAZIRLANMASI

Baltık Denzine çıkış donanma olmaksızın mümkün değildi. Bu filonun kurulması çalışmaları boyunca Rus ordusu Baltık'ta yerleşmeğe başladı. 1702 ile 1715 yılları arasında Baltık donanması için 25 zırhlı gemi, 19 firkateyn ve 298 diğer sınıflardan gemiler inşa edilmişti. (Beskrovnıy 1967 : 247).

Kuzey savaşından Rusya güçlü bir deniz devleti olarak çıkmıştır. Baltık donanması üç birlik olarak taksim edilmişti. Donanmanın esas üssü Petersburg ilerisindeki Kronştad adasında bulunuyordu. savaş sırasında askeri üsler Viyborg, Ravel, Gelsingfors, Abo ve geçici olarak Aland adalarında kurulmuştu. Savaşın sonuna doğru Kronştad'taki donanma üssüne büyük önem veren Petro "... filoyu savunma ve kanınızın son damlasına kadar koruma en başta gelen görevinizdir" (Beskrovnıy 1967 : 248) diyerek askerlerine cesaret veriyordu.

Baltık donanması için asker ihtiyacı, "askere alınma mükellefiyeti" temelinde denizciliğe yetenekli Baltık ve Beyaz Deniz kıyısındaki eyaletlerden sağlanıyordu. Subay kadroları ise Petersburg'da kurulmuş bulunan Askeri Deniz Akademisinden hazırlanıyordu. Filo mensuplarının askeri görevleri ve eğitimleri başlangıçta "Rus donanmasına gerekli olan askeri talimatlar"la düzenlenirdi. Ancak 1720 yılında "Denizcilik Bakanlığı" merkezi yönetim olarak bu görevi üstlendi. (Beskrovnıy 1967 : 249).

Batıdaki askeri tüzük ve nizamnamelerden farklı olarak Rusya'da Petro'nun tüzük ve nizamnameleri "hal ve şartlara göre" alınan askeri kararlar biçimindeydi.

"Petro donanmasının savaşta aktif olmasını istiyordu. Savaşta Rus gemilerinin düşmana esir olmalarını yasaklayarak onları aktif savaşı sürdürmeğe zorluyordu" (Beskrovnıy 1967 : 248).

Daha çocukluğunda iken "Pereobrajensk" ve "Semenov" isimli askeri alaylar tesis ederek başladığı askerlik oyunları ile düzenli bir ordu teşkil etmeyi düşünmüş ve Avrupalı subayların bu konudaki fikirlerinden yararlanmış olan Petro, Narva Meydan Muharebesinde (1700) Rus kuvvetlerinin daha az sayıdaki İsveç ordusuna yenilmeleri üzerine yeni bir ordu kurmanın önemini kavramıştı.

Petro'nun askeri reformları Rusya'da devlet organlarının reorganizasyonlarıyla aynı zamanda gerçekleşti. Düzenli ordu ve donanma olmadan dış politikada önemli konularda kararlar vermek mümkün değildi veya yanlış olurdu. Düzenli ordular tanzimi XVII. yüzyılda Rusya'da ancak kavranabilmişti yalnızca devamlı ordunun düzenlenmesi çalışmaları yavaş yürüyordu.

XVII. yüzyılda ülkede ordunun levazım ve silahlarının temini, cephane ve diğer teçhizatlarıyla üniformaları için gerekli ekonomik şartlar henüz olgunlaşmamıştı. Bu yüzyılda ordu genel taktik kurumlarına ve merkezî organizasyona da henüz sahip değildi. Gelişigüzel alınmış askerlerle birlikte Strelets birlikleri de varlıklarını sürdürüyor, ayrıca asilzade sınıfından süvariler bulunuyordu. Tek tip teçhizat yoktu ve askeri birliklerin yönetimleri birçok prikazlarca¹ yürütülüyordu. O yılların Rusyasında donanma ise bulunmuyordu.

1 Prikaz : Çeşitli konularda hükümdarı temsil eden ve ülkenin her bölgesinde elemanları bulunan idari organlar ve bu organların başkanlarına verilen ad. Petro'nun idari reformlarıyla Bakanlıklara dönüştürüldüler.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında pratik olarak ordunun toplanması, silah altına asker alınması için askerlik kayıtları başladı. Bu girişim 17 Kasım 1699 tarihli "her serbest kişinin silah altına alınması" ile ilgili kararname ile başlatıldı. Böylece daimi askerlik görevi için asker kayıtları yapılmaya başlandı. Askerliğe alınanların tümü ve aileleri ilk başlarda köle-köylü olmaktan kurtuluyorlardı ama bu uygulamadan bir süre sonra vazgeçildi, kendi köle köylülerini kaybetmek istemeyen asilzadeler ve çiftlik sahiplerinin (dvoryanlar) bu konuda protestoları artıyordu.

1705 yılında yeni sistemle asker kayıtları başlatıldı. Bu sisteme göre her yirmi evden bir asker alınmak üzere halka askerlik mükellefiyeti getirilmiş oluyordu. (Beskrovnıy 1967 : 242)

"1708 de ise 40 haneden, sonraları 75 evden bir nefer alınması için..." (Kurat 1989 : 263). karar çıkarıldı. köylüler "... her vasıta ile askerlik mükellefiyetinden kaçınıyor, hükümeti doğru malumat vermiyorlardı; köylülerden askerliğe alınmamak için yerlerini yurtlarını bırakıp gidenler de çoktu. Bunları önlemek için hükümet tarafından gayet şiddetli tedbirlere başvuruldu... Avrupalı subaylar sayesinde Rus 'mujiik', lerinden (Rus köylüsü) iyi askerler yetişmeğe başladı, harbin uzun sürmesi Rus ordusunun askerlik tecrübesini artırdı." (kurat 1987 : 263 - 264).

Sıradan insanların askerliğe alınmasıyla ilgili düzenlemeler subay kadrolarının hazırlanması sorununu da beraberinde getiriyordu. Subay kadroları için asilzadeler muhafız alaylarında açılmış bulunan "Askeri Okullara" alınıyorlardı. Topçu ve mühendis kadrolarının hazırlanması için de özel uzmanlık okulları açılmıştı. (Beskrovnıy 1967 : 242).

Yönetim ordunun sınıfsal temelini sağlamlaştırmak eğilimindeydi. Sıradan birlikler köylülerden ve sıradan (asilzade olmayan) insanlardan

oluşuyor, kumanda ise asilzadelerin elinde bulunuyordu. Ancak kumanda kadrolarına duyulan ihtiyaç yönetimi, savaş sırasında yararlık gösteren birliklerden yetenekli kişilerin subay olmalarına karar almaya zorluyordu. Böyle subaylar, asilzadelerle eşit hale geliyor, aileleriyle birlikte asilzade sınıfına dahil ediliyordu. Petro, "Askerler arasında asilzadelik taslanmaz" diyerek doğrudan subay olarak atanma olayını yasaklamıştı. Subay alt kadroları için garnizonlarda okullar açılmıştı. (Beskrovnıy 1967 : 243).

1699'da ilk askerliğe alınma mükellefiyeti, "yeni sahra ordusu" diye bilinen 27 piyade, 2 muhafız ve 2 süvari birliğinden oluşan yeni bir ordu kurulması için konulmuştu. Tüm bu birliklere 3 generallik bakıyordu. Yeni askerliğe alınanlardan oluşturulan bu ordunun savaş tecrübesiyle denenmiş (birkaç topçu bölüğü dışında) kadrosu yoktu. Bu, genç Rus ordusunun Narva muharebesi sonunda, organizasyonu, kuruluş ve hazırlanması için daha çok şeyler yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Narva mağlubiyeti sonunda hemen asilzadelerden oluşan süvari birlikleri tasfiye edilmiş ve düzenli süvari birliklerinin oluşturulmasına süratle başlanmıştı (Baskrovnıy 1967 : 243).

Topçuluğu büyük önem verildi. Toplar kanunla tesbit edilen ölçülere uygun olarak dökülmeğe başladı. Seyyar topçu bölükleri kurularak hareket yeteneği artırıldı (Beskrovnıy 1967 : 243).

1711-1720 yılları arasında seyyar ordu birliklerinin düzenlenmesi çalışmaları sonucunda 2 muhafız, 5 hassa, 35 piyade, 33 süvari ve 1 topçu alayı kurulmuştu. bu orduyla birlikte, orduya kaynak teşkil eden garnizon birliklerinin de yeniden düzenlenmesi sağlanmış, 1720 yılında garnizon birlikleri kadrolarında 48 piyade alayı ve 1 piyade taburu 4 süvari alayı ve iki müstakil alay bulunuyordu. 1725 yılı sonuna doğru

seyyar ordu yaklaşık 130 bin kişilikti. Garnizon birlikleri ve milisler yaklaşık 80 bin kişi, Ukrayna bölgesinden milis kazak alayları 110 bin kişi kadardı (Beskrovnıy 1967 : 244).

Petro iktidarının sonlarında rus düzenli orduları 210 bin kişiden oluşuyordu. Donanma ise 48 hattı harp gemisi 787 galer ve küçük gemi ile 28 bin deniz askerinden oluşuyordu. (Platanov 1917 : 519).

Seyyar alayların kadro düzenlemesi uzun süreli tecrübî denemelerden sonra belirlenmişti. Birbirine uygun olarak piyade alayları 1711 yılında 2 muhafız birliği, 3 taburdan oluşuyordu. Süvari alayları 5 bölükten meydana geliyordu. Bölüklerin yüksek taktik birimleri en az 1 tabur veya birlikten oluşuyordu. Topçu alayı 6 bölük ve 2 komando bölüğünden oluşuyordu. Yüksek taktik büyük birlikleri alaylar tümenler ve müstakil kolordular veya hal ve şartlara göre takımlardan oluşuyordu. Savaş sırasında ordunun kurulması aynı tarzda organizasyon içerisinde gerçekleşiyordu. Tüm bu ordu düzenlemeleri uzun araştırmalar, denemeler, acı tecrübeler (savaş yenilgileri) sonucunda Petro tarafından dikkatle incelenerek yerleştiriliyordu. İsveç ordusundan farklı olarak Petro'nun ordusunda piyade ateş ve süngü savaşına girebilir, süvari atlı ve yaya olarak hareket yeteneği bulabilirdi (Beskrovnıy 1967 : 244)

Petro yönetimi teçhizatlara önemli bir dikkat göstermekteydi. Eski model fitilli tüfekleri daha mükemmel olan süngülü, eğri dıpçikli ve vurma taşlı tüfeklerle değiştirilmişti. Piyadelerde ve topçu alaylarında ağır havan topları bulunuyordu. Uzak ve yakın mesafeler için kullanışlı silahların seçiminde Petro Rus proje mühendislerin teknik bilgilenmelerini yönlendiriyordu. Süvariler bile Petro'nun direktifleriyle kısaltılmış tüfek, tabanca ve kılıçlarla silahlandırılmış topçu, havan ve obüslere sahip olarak vurma kabiliyetleri artırılmıştı. Tüm bu taktik düzenlemeler Petro zekâsıyla gerçekleşiyordu. (Beskrovnıy 1967 : 245)

Ordunun silahlandırılmasında ülke çok büyük gayretler göstermişti. 25 yıl içerisinde (1700-1725) silah ustaları ve fabrikaları ordu için 250 binden fazla tüfek ve 50 bin kadar tabanca hazırlamıştı. Top fabrikaları 3500'den fazla top dökmüştü. Silahların çap ve tiplerinin standartlaştırılmasıyla birlikte orduda tek tip kıyafet düzenlemesine de gidilmişti. Petro her sahada gösterdiği disiplin duyarlılığıyla çeşitli talimatnâmeler ve tüzükler de hazırlanmıştı : askerî ortamda savaşta uyulması gerekli bilgileri de gözönünde bulunduruyordu. Petro talimatları basit ve özlüydü. "Askerî Birlikleri yönetmeliğin ordunun hazırlanmasıyla ilgiliydi; "Savaş Kuralları" ve "Askeri Muharebeler için Kurallar" ise eski tecrübelerden çıkarılıyordu. 1716 yılında "Askerî Nizamname", Rus ordu organizasyonundaki başarıları, askeri kuruluş ve askeri hizmetlerin yöntemlerini tesbit ediyordu.

Petro "Askerî Nizamname"sinde subaylarından inisiyatif ve yaratıcılık istiyor, genel taktiklerde "şablon" hareketleri yasaklıyordu. 1716 Nizamnamesinde Petro "Usuller yazılıdır, iyi usuller disiplin ve askerlik sanatıdır" diye yazıyordu (Beskrovnıy 1967 : 246).

Petro dönemi orduda moral gücünün sağlanması amacıyla yemin sistemi de kurulmuştu. Orduya hizmet; vatana hizmet olarak kabul ediliyor, Rus milliyetçiliği ve vatanseverliği Petro sayesinde filizleniyordu.

Ordunun organizasyonu ve mükemmelleştirilmesi sürecinde ordu yönetim organları da değiştirildi; başlangıçta merkezi yönetim organları bulunmazken belirli fonksiyonları yerine getiren kurumlar oluşturuldu. 1711'de Senato ve bazı yerel Prikazlarca yürütülen merkezi yönetim 1718'den itibaren Askeri Kollegyum'a (Askerlik İşleri Başkanlığı) devretilildi.

Petro yönetimindeki devleti bir gemi olarak, düşünürsek bunun herşeyden önce bir savaş gemisi olduğunu farkederiz. Petro'nun dünya görüşü devlet kurumlarının tümüne askeri birliklermiş gibi davranmasıyla ayırıcı bir özellik taşır. Petro'nun çarlığı döneminde onun için alışkanlık haline gelen savaşlar 36 yıllık hükümdarlığı süresince (1689 - 1735) 26 yıl sürmüştür. Bu savaşların tecrübelerinden hareketle Petro'nun açığa çıkan disiplin anlayışı; insanlara sevgiyi, çalışkanlığı, milli şuuru ve hıristiyan ahlakını aşılatabilmektedir. (Ansimov 1989 : 13)

Petro askeri prensipleri sivil çevrelere de uygulayarak, askeri mevzuatların, devletin tüm kurumlarında uygulanmasını gerçekleştirmiştir. 1716 yılındaki temel askerlik yasası olan "Askeri Nizamname" bizzat Petro'nun emriyle devletin tüm sivil kurumları için zorunlu bir yasama kararnamesi olarak teşkil edilmişti. Henüz kesin kuralların yerleşmediği sivil çevrelerde askeri mevzuatlar geçerli olmuştu. Çeşitli kurumlar için "Askerlik Nizamname" sinden özel olarak hazırlanmış bölümlerin kullanılması yaygınlaşmıştı. Tüm sivil memurlar üzerinde bir askeri yasa olan "yemine karşı gelinmesi" durumunda askeri ceza tedbirleri uygulanıyordu. Sivil memurların tümü de görevlerine yemin ederek başlıyorlardı. Petro'dan önce de sonra da Rusya tarihinde memurların görevlerini kötüye kullanmaları (yemine karşı gelinmesi) halinde ölüm cezası gerektiren böylesine geniş kapsamlı askeri nitelikli emirler çıkarılmamıştı.

1723 yılında Petro "tüm cürümleri iki grupta topladı. 'kişisel cürümler' ve görev başında 'devlete karşı cürümler'. Bununla Petro devlete büyük zararı dokunan memurun cürmünü savaş alanındaki ihanete eşdeğer tutuyordu." (Anisimov 1989 : 13)

Büyük Reformcu tarafından sevgiyle yetiştirilen Rus ordusu, Rus toplumsal hayatında en önemli bir unsur olarak üstün bir yer tutmaktadır. Rusya'da Petro'yla başlayıp XIX. yüzyıl boyunca süren ordunun devlet etrafında değil, tam tersine devletin ordu etrafında yer alması Rus ordusuna gösterilen ihtimamın neticesidir.

Petro reformları, profesyonel askerliğin devlet yönetimine katılan derin tecrübeleriyle kendini belli eder. Askerler zaman zaman olağanüstü yetkilerle çarın gizli ajanları olarak da kullanılırdı. Nüfus sayımı gibi bir düzenleme faaliyeti bile subay kadrosunun yaklaşık yarısının çalışmasını gerektirdiği için yıllar boyunca askeri güçlerle uygulanmıştı.

İsveç sistemindeki uygulamalardan alınarak Petro tarafından uyarlanan bir sistemle ordu birlikleri ülkenin her yanında (Ukrayna hariç) iskâana tabii tutulmuşlardı (Anisimov 1989 : 14). Önceleri ordu masraflarını azaltmak amacıyla başvurlan bu sistem sonraları isyancı köylülerin evlerine asker yerleştirilmesi biçimiyle sivil halk üzerinde ağır etki bırakmıştı. Petro döneminin bir özelliği olan "ihbarcılık" Rusa Toplumsal kültüründe aşağılık bir davranış olmakla beraber (Beskrovnıy 1967 : 230). "... bazı köylü ve sivillerin bu hizmetleri karşısında evlerinin asker iskanından muaf tutulduğu ..." görülüyordu. (Anisimov 1989 : 14)

Askeri Birliklerin evlerde iskânına dair "1724 levhası" ordu ile halkın ilişkilerini düzenledi. Ordu yönetimindeki komutanların otoriteleri yalnızca birliklerin iskân edildiği yörelerde "kafa vergisi" nin toplanmasını gözetmekle kalmıyor, çeşitli polisiye görevleri de yerine getiriyordu (köylü firarlarını önleme, halkın direnişini bastırma, köylülerin çalışma bölgelerinin kontrolü gibi). (Anisimov 1989 : 14).

Petro sayesinde XVIII. yūzyılın ilk çeyreğinde ordu, bütünüyle yenilenmiş oldu. düzenli ordu; askere alınma mükellefiyetiyle, devletin askeri masraflarını azaltan ve hükümdar otoritesinin yaygınlaşmasını kolayan Askerlik Nizamnâmesiyle, tek tip silah ve üniforma gibi batılı düzenlemelerle sağlamlştırılmıştı. Petro iktidarı süresince Rus ordusunun ve donanmasının ihtiyaçlarını herşeyin üzerinde tutmuştu. Yaptığı tüm yenilikler bu gayeye hizmet içindi.

III. MİLLİ EKONOMİNİN GELİŞMESİNE YÖNELİK TEDBİRLER

1. Merkantilizm Politikası

Rusya'da Petro yönetimi yıllarında çok hızlı ekonomik gelişmeler meydana gelmişti : görülmemiş ölçüde sanayi tesislerinin yapımına girişilmişti. XVII. yüzyılın sonlarına doğru mevcut onbeş-yirmi kadar imalathane (manufaktur) görünümündeki fabrikalar XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde ikiyüzden fazla bir sayıya ulaşmıştı. Bu sanayileşme sürecinin karakteristik özelliği, ekonomik hayatın tüm alanlarında Petro'nun aktif etkisinden, devlet idaresinin ekonomideki üstün rolünden kaynaklanıyordu.

Petro, halkın emeğini daha iyi üretim, vasıta ve tekniklerle donatmayı, halk emeğini ülkenin henüz hiç dokunulmamış, zenginliklerini işletmeğe yönelterek, milli ekonomiye yeni çalışma alanları kazandırmayı çok önemli bir gelişme olarak görüyordu. Bu düşünce temelinde halkı girişimciliğinin tüm sahalarında yeni çalışma biçimleri ortaya çıktı : tüm branşlarıyla birlikte ziraat, hayvancılık, at ve koyun yetiştiriciliği, bahçivanlık, şarap sanayi, balıkçılık vs. "Petro elini herşeye dokunduruyor, her konuya dikkatle eğiliyordu." (Klyuçevskiy 1915 : 141). Ancak Petro ekonomik gelişmede daha çok esas sanayi üretimine ve manufak-

duruyor, her konuya dikkatle eğiliyordu." (Klyuçevskiy 1915 : 141). Ancak Petro ekonomik gelişmede daha çok esas sanayi üretimine ve manufakturlara, özellikle de ordunun ihtiyacı olan demir üretimi ve işleme sanayine önem veriyordu.

XVII. yüzyılda Rusya'da ortaya çıkan faydalı fikirlerden birisi de devletin malî sitemindeki köklü eksikliklerin farkedilmiş olmasıydı. Bu malî sistem halkın daha fazla üretici olmasına yardım etmeden hazinenin ihtiyaçları oranında vergileri yükseltiyor ve halkın emeğine çok yükleniyordu. (Klyuçevskiy 1915 : 141). Ülkenin üretici güçlerini (millî ekonomisini) kalkındırma düşüncesi Petro'nun ekonomik politikasının temelinde devlet hazinesinin zenginleşmesinin gerekli bir şartı idi.

Batı Avrupa ile tanışmış olan Petro oradaki devletlerin millî ekonomilerinde, temelinde herşeyi kendi üretmek, yabancıya ihtiyaç duymamak, mümkün olduğunca çok ihracat, mümkün olduğunca az ithalat yapmak düşüncesi yatan merkantilist sistemin yürürlükte olduğunu görmüştü. O "...ilk sıralarda iç üretim yabancı mallardan daha pahalıya mal oluyorsa da sonraları üretim artırıldığında bu dengesizlik telafi edilecektir." (Klyuçevskiy 1915 : 142) diyerek bu düşüncesini her hal ve şartla gerçekleştirmeğe kararlı olduğunu belirtiyordu.

Petro'nun hiçbir emirnâmesinde açıkça ifade edilmeyen ekonomik her faaliyetinde iki temel düşüncesinin etkileri görülmekteydi. Temel düşüncelerden ilki,; Rusya'nın diğer ülkelerden hiç de geri kalmış olmadığını, ancak o zamana kadar hiç dokunulmamış doğal zenginlikleri yardımıyla Batı Avrupa'yı geçebileceği; ikincisi ise bu doğal zenginliklerin işletilmesinin devlet tarafından gerekli tedbirlerin alınarak gerçekleştirileceği idi. Doğal zenginlik kaynaklarının değerlendirilmesi konusunda Petro'nun yalnızca şu sözleri kayıtlıdır :

"... bizim Rus devleti bir çok yabancı toprakların karşısında fakir değildir. Gerekli olan birçok metal ve mineraller bulunmaktadır. Ondaki bu metaller şu ana kadar bir çaba gösterilerek aranmamıştır..."(Klyuçevskiy 1915: 142).

Merkantilist ekonomi politikası sanayi gelişiminin hızlanmasına yardımcı oldu. Bu sistem temelinde alınan tedbirler, ekonomik gelişmenin teşvikine, herşeyden önce sanayi ve ticaretin, özellikle dış ticaretin gelişmesine yardımcı oldu. Milli sanayinin yabancı rekabetinden korunması ve milli üretimin düzenlenmesinde yönetim çeşitli emirnamelerle kalitenin korunmasını da sağlamaya yönelmişti. "Merkantilist üretim sistemi Petro'dan sonraki iki on yıl boyunca değişikliğe uğramadı." (Platanov 1917 : 203)

1700 yılında Kuzey Savaşı'nın başlaması ekonomik sahalarda devletin girişimciliğini ve genellikle devlet sanayisinin kurulmasını güçlü biçimde teşvik etmişti. Çok sayıda fabrikanın kurulmasına özellikle savunma sanayinin önemine ne gelişmenin gereğinden ne de ekonomik fayda veya kârlı bir gelir elde etmek yolundaki soyut düşüncelerden dolayı girişilmemişti. Yalnızca ordu ve donanma hazırlanması meselesinin doğrudan halledilmesi öngörülmüyordu. (Anisimov 1989 : 5). 1700 yılında Narva Muharebesindeki ağır topların kaybıyla doğan huzursuzluk ortamı, ordu ve donanmanın asker ve gemi sayısını artırmaya sebep oldu. Ordu ve donanmanın ihtiyaçları, temelinde sanayi gelişiminin kendine özgü hızlı temposunu ve Petro'nun tüm ekonomik politikasının özünü belirlemiştir.

XVIII. yüzyılın birinci yarısında Rusya'da Petro monarşisinin ortaya çıkmasına yardımcı olan idari reformların öncesinde "şehir reformları" uygulaması başlatılmıştı. Bu reform şehrin, ticaret ve sanayinin önemiyle ilişkiliydi.

30 Ocak 1699 yılında Petro yönetimi iki "emirnâme" çıkardı. Bunlardan birincisi ticaret ve sanayi ile ilgilenen halkı voyvoda (şehir yöneticisi) zulmünden kurtarmak için çıkarılmıştı. Voyvodalar kendi istek ve arzularına göre sık sık "kırtasiye kararnameleeri" çıkararak halktan vergileri toplar, bunları kayıtlarını da kendileri hazırladıklarından devlet vergi gelirlerinin az miktarda gerçekleşmesine neden olurdu. (Beskrovniy 1967 : 227). Voyvoda zulmü, ticaret ve el sanatları ile ilgilenen halkın iflas etmelerine toplanılan fazla vergilerle kendini göstermekteydi. Özellikle Moskova'da yönetim şehir halkının ileri gelen tüccarlarının oluşturduğu "Burmisterler Meclisine" meclisin adının "Rutuşa" (Belediye) olmasını ve Ratuşa başkanının da çar tarafından atanmasını teklif etmişti. (Beskrovniy 1967 : 227). Böylece doğrudan ve dolaylı tüm vergilerin toplanmasıyla birlikte şehir mahkemesinin yürütülmesi de Ratuşa'ya veriliyordu. Moskova dışında tüm bu görevler voyvodalarca yürütülmekteydi.

Başkent Moskova'da Ratuşa'nın kurulması kararnamesiyle bağlantılı olarak çıkarılan ikinci emirnâme ise kazalarda şehir yönetim organlarının kurulmasını emreliyordu. Ratuşanın atanmasından farklı olarak kazalarda yaşayan insanlar kendi yönetim organlarını seçebileceklerdi. Eğer kazalardaki ticaret ve sanayi (el sanatları) ile ilgilenen halk voyvodanın işlerine müdahalesini istemezse kendi aralarından birisini "şehir yönetim organı" başkanlığına seçecek ancak "... Büyük Çarın bu iyiniyetli himayesine karşılık olarak... hazineye ödeyecekleri ... vergileri iki katına..." çıkaracaklardı. (Beskrovniy 1967 : 227).

Şehir halkları teklifin neye mal olacağını hesaplayarak ya eski voyvoda idaresini ya da yeni "şehir yönetimi" idaresini tercih etmek durumunda kalmışlardı. Şehirlerdeki Burmisterler şehir yönetiminde aktif

olunca tüm vergileri de iki misli olarak toplayıp devletin artan ihtiyaçları için kullanılmasına yardımcı oldular. Kuzey savaşının büyük ölçüde finanse ihtiyacı nedeniyle Burmisterler, Ratuşa veya şehir yönetimleri devletin finans acenteleri haline geldiler.

Sanayileşmenin ve hızlı gelişmenin efektif çarelerinden birisi de ekonomik geriliği hızla yenmek amacıyla devlet fabrikalarının kurulmasında yatıyordu. Avrupa ve Rusya'da geniş ölçüde yayılma gösteren merkantilizmin hedefi, aktif dış ticaret bilançosu hesabına devlet para birikimini sağlamak, dış pazarlara mal ihracatını gerçekleştirmek ve yabancı malların ithalinin engellenmesi şartlarıyla hesaplanıyordu. Bu gibi ekonomik alanlarda devletin kendi kendine müdahalesi gerekliydi. "Devlet açısından yararlı ve gerekli olan sanatlar ve mal üretimleriyle yararsız ve gereksiz olanların yasaklanması şartları birbirine bağlıydı." (Anisimov 1989 : 5). Kudretli bir Rusya'nın hayalini kuran Petro merkantilizme yönelik ideallerini uygulamaya başlamıştı. Ekonomi politikasındaki zorlayıcı fikirler, Petro'nun uygulamaya koyduğu zorlayıcı ilerlemenin genel prensipleriyle uygun düşüyordu.

2. Manufaktur Çalışmaları ve Ticaret Yolları

XVII. yüzyılın sonunda Rusya'da mevcut onbeş-yirmi kadar imalathanenin (manufaktur) üretimleri devletin ihtiyacı olan talepleri karşılamaya yetmiyordu. Sanayinin geri kalmışlığı Kuzey Savaşının ilki yıllarında kendini göstermişti. "İsveç'le ticari ilişkilerin kesildiği bu dönemde Rusya önemli bir mal alıcısı olmuştu" (Beskrovnıy 1967 : 197). Bundan dolayı Rusya'da (Moskova'da) demirin fiyatı birkaç kat artmıştı. Yurt dışından fazla miktarda demir, bakır, tüfek, çuha, gümüş ve kalay

ithal ediliyordu. Ordunun silahlandırılması için demir ve bakıra, üniformalar ve atlar için çuha ve deriye ihtiyaç duyuluyordu. (Beskrovnıy 1967 : 197).

Bu bağlamda geleneksel imalathanelerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar hızlandırıldı. Çeşitli alanlarda imalathaneler (manufakturlar) ve atölyeler teşvik edilerek önemli teşebbüslerde bulunuldu : Petro'nun emriyle Urallarda maden arama çalışmaları başlatıldı. Urallarda demir ve bakır sanayisi için zengin maden yatakları ve ormanların olduğu noktalarda maden arama faaliyetleri başladı.

Ural madenlerinde çalışmak üzere Moskova'dan tecrübeli ustalar ve maden mühendisleri getirildi, ayrıca civar köylerden binlerce köylü işçi toplandı. Bu bölgede birbiri ardınca dört büyük demir döküm ve işleme fabrikası kuruldu (Beskrovnıy 1915 : 196).

Devlet hesabına Uralda çeşitli metalurjiler kurulmuştu. Bu metalurji manufakturları özel şahıslara da kiralanıyor, köylülerin bu kuruluşlarda işçi olarak çalıştırılmaları kanunlarla sağlanıyordu. (Kurat 1987 : 265). Ancak eski zengin pomeşçiklerin (toprak ağaları) -şimdiki sanayicilerin- topraklarıyla birlikte sahibi oldukları "köle köylüler", bu kuruluşlardaki çalışmaların zor şartları ve az ücretlerinden kurtulmak için durmadan "firar" ediyorlar, devlet bu kaçaklara ağır cezalar getiriyordu. (Anisimov 1989 : 9).

Hızlı ve zorlu çalışmalar sonunda Ural, "... birkaç on yıl içerisinde ülke metalurjisinde temel bölge..." haline gelmiş, Petro iktidarının sonlarına doğru Rusya'da faaliyette bulunan "... 75 metalurji fabrikasından 61 tanesi Ural'da kurulmuştu..." (Beskrovnıy 1967 : 196). Demir döküm üretiminin dörtte üçü ve bakır üretiminin büyük bölümü Uraldan

sağlanıyordu. Ural'dan sonra Sibirya'da da maden manufakturlarının yapımına başlanmış, Sibirya'daki tüm fabrikalar tamamen devlet tarafından işletmeğe açılmıştı.

Rusya'nın Karel bölgesinde 1708 yılında kurulan dört büyük Manufaktur (fabrika) sayesinde hükümetin para ihtiyacı giderilmişti; çünkü bu fabrikalardaki üretim sayesinde yurt dışından metal ithalatı büyük ölçüde azalmıştı. Rusya çeyrek yüzyılda büyük bir gelişme göstermişti. 1700 yılında 150 bin pud (1 pud = 16.3 kg) olan dökme demir miktarı 1725 yılında 800 bin puda ulaşmıştı. Bu miktar "dökme demir sanayi"nde en büyük üretici olan İngiltere'nin üretimine yakındı. (Beskrovniy : 197). 1722 yılında ilk parti demir yurt dışına satıldı.

Çuha, yelken bezi, ve deri manufakturları ile hafif sanayi tesisleri ülkenin merkezi Moskova'da kuruluydu. Burada Yauza nehri kıyısındaki bez fabrikasından 200 - 250 bin arşın (1 arşın = 71 cm) yelken bezi ve 90 bin arşın çuha üretiliyordu. (Beskrovniy 1967 : 197).

1718 yılında, Ukrayna'da "Ahtır Tütün Manufakturu" aynı yıl Kazan'da Çuha, Yelkenbezi ve deri manufakturları kurulmuş, 1720 yılında Ukrayna, Çuha ve yelkenbezi sanayi merkezi haline gelmişti. Tüm bu manufakturlarda üretilen çuha ve bezler ordu ve filonun üniforma ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti. Bu arada Rusya'da tekstil sanayi de yerleşiyor, yün, pamuk, astar vs. üretimleri iç ve dış piyasaya hitap ediyordu. (Beskrovniy 1967 : 198-199).

Petro'nun yönlendirdiği sanayileşmedeki bu hızlı tempo Avrupa'dan yapılan çeşitli sanayi ürünlerinin ithalatını da önemli ölçüde azaltmıştı. Ayrıca, ağır ve hafif sanayilerle birlikte yeni el sanatları ve meslekler de Rusya'da görülmeğe başlamıştı. Petro'nun "Avrupalılaştırma"

hareketleri çerçevesinde gelişen bu yeni el sanatları, halk ekonomisine de önemli yarar sağlamaktaydı. Rusya'nın her bölgesinde sırmacılar, tütüncüler, berberler, şapkacılar, ayakkabıcılar, araba ustaları sayısı artmaya başlamıştı.

Sanayi ve el sanatlarının gelişimi aynı zaman içerisinde gerçekleşirken, ülkenin ticaret merkezi Moskova'da Rusya'nın her yanından ticaret malları getirilip pazarlanıyordu. Moskova "panayırında" Rusya'nın sanayi merkezlerinde üretilen her türlü ürünün pazarlanması yapılıyor, ülke içi ve dış ticaret buradan yönlendiriliyordu : "Vologda, Kostroma, Yaroslavl'dan keten bezi, Arzamas ve Ugliça'dan sabun, Tula, Ural, Tihvin, Ustujna, Jelezopolsk'dan çeşitli metaller, "Pavolijiya'dan balık, Sibiry'a'dan kürk, Orla'dan buğday gibi..." (Beskrovnıy 1967 : 200). Sanayi ve tarım ürünlerindeki artış Rusya'nın ekonomik zenginleşmesini de gösteriyordu.

Ticaretin gelişmesi Rusya'da ilk kanalların kurulmasını ve ulaşım yollarının iyileştirilmesini sağladı. Kanal inşaatları, dış politikayla ilgili olarak deniz kıyılarına (limanlara) ulaşan yollarla ulaşım bağlantısını kurmak için önemliydi. (Beskrovnıy 1967 : 201) Petro herşeyden çok iç ticaret, mal üretimi ve sürümü, özellikle de "ticaret denizciliği" ile ilgileniyordu. Ticaret denizciliğinde Rusya, Batılı devletlerin deniz ticareti karşısında zayıf durumdaydı. Ülkeyi İsveç'le savaşa sürükleyen sebeplerin en belli başlı olanı -Baltık denizinde bir liman bile olsa- deniz kıyılarına ulaşma arzusu-uydu. Ancak burada taşıma yolları sorunu ortaya çıkıyordu.

Prut savaşı (1711) öncesinde Petro, askeri birliklerin ve gerekli mühimmatların sevkiyatı için "... çevre halkına korkunç şekilde kurbanlar verdiren, Azak'tan Moskova'ya değişik yönlerde uzanan toprak yollar ağını ..." kurmuştu. (Klyuçevskiy 1915 : 161). Petersburg'un kurulması ile

(1703'ten sonra) iki başkent arasında 150 verstlik (1 verst = 1,06 km.) dolambaçlı toprak bir yol yapılmıştı. Petro bu yolu düzeltmek istediysede ormanlar ve bataklıklar büyük engel oluşturuyordu. (Beskrovniy 1967 : 201). Bu zorluk karşısında Petro nehir ulaşım yollarını düşünmeye ve kanal projeleri tasarlamaya başladı. Ancak kanal projelerinin yürütülmesi sırasında ülkenin dış siyasetinde ağır değişiklikler olmuştu : Azak Denizi'nin alınmasından sonra Azak'ta Rus etkinliğini artırmak için ticari hareketliliği Azak Denizi limanlarına yönlendirmeyi tasarlayan Petro, bu bağlamda Taganrog limanında Karadeniz filosu kurulmasına bile başlamıştı.

Kanal projeleri çerçevesinde Petro ilk olarak Volga ve Don nehirlerinin kolları olan Kamışnikoy ve İlovley arasında bir kanalı, İvanozero ile Sat nehirleri arasında bir diğer kanalla Karadenize ulaşan su yollarını hazırlamaya başladı. Ancak 1711 yılındaki Prut savaşı neticesinde Azak Denizinin Türklere bırakılmasıyla "... bütün değerli Azak ve Don tesisleri bırakılmış..."(Klyuçevskiy 1915 : 162) bu teşebbüs yarım kalmıştı. Petersburg'un kurulmasıyla birlikte yeni başkenti su yollarıyla iç bölgelere bağlamak fikri doğrultusunda Vişnevolodsk kanalı inşaatına başlandı (Beskrovniy 1067 : 201). Bu kanal, basit bir nehir yoluyla Volga'nın geniş havzalarını Rusya'nın kuzeybatı bölgeleriyle Petersburg'a bağlayacaktı. Vişnevolodsk ve Neva nehrinden Ladoga gölüne uzanan Lodojsky kanalı ise Petro zamanında büyük ölçüde tamamlanmıştı (Beskrovniy 1967 : 201).

3- Ticari Gelişme İçin Tedbirler

Baltık kıyılarının Rusya'ya eklenmesi (1703 ve 1704) dış ticaret için uygun bir ortam hazırlamıştı. Batı Avrupa ile dış ticaret ilişkileri

önceleri yalnızca Arhangelsk limanıyla sağlanırdı, tüm dış ticaret Arhangelsk limanından yapılırdı. Vişnevolodsk kanalı ile Petersburg'un ticari önemi Arhangelsk'i geride bıraktı. Kuzey Savaşı seyri boyunca Rusya'dan ihraç edilen başlıca geleneksel tarım ürünleri ile genç Rus sanayinin mamulleri olan demir ve yelkenbezi satışları Petersburg limanı vasıtasıyla gerçekleştirildi. Rus mallarının en önemli alıcıları İngiltere ve Hollanda idi. Buna karşılık yurt dışından Petersburg'a Rusya sanayisi için gerekli olan bazı kimyasal maddeler ve yüksek sınıfların talepleri olan ipekli dokuma, içki, şeker, kahve gibi malların girişi de gerçekleşiyordu. (Beskrovnıy 1967 : 201). Yabancı gemilerin Petersburg'a gelmelerini teşvik için "... buraya getirilen ticaret eşyası daha az gümrüğe tabi..." tutuluyordu. (Kurat 1987 : 265).

Dış siyasi olaylar ve Kuzey Savaşının getirdiği malî açıkları kapatmak için tedbirler alınması gereğinin öneminden hareketle Petro malî vergi sahasında büyük değişiklikler yaptı. 1710 yılında tüm ordu subayları ve yerel yönetimlerin çabalarıyla genel "... nüfus sayımı yapılarak vergi ödeyecek kimselerin miktarı tesbit edildi..." (Kurat 1987 : 265). Genel nüfus sayımıyla belirlenen "vergi ödeyebilecek kişiler" üzerine "kafa vergisi" sistemi uygulandı. Buna göre şehirde ve köylerde yaşayan ve vergiye tabi insanlar yaklaşık 6 milyon kişiydi. Bunlar arasında her Pameşçik (toprak sahibi) kendi yanında çalışan köylüsü için 70 kapık¹ yıllık vergi ödüyordu. Devlet işletmelerinde çalışanlar için işletme yöneticilerince 114 kapık diğer hizmetlerde çalışanlar için 120 kapık yıllık vergi ödeniyordu. (Platanov 1917 : 522 - 523). Bu şekilde toplanan "... Para (1710 yılında) bütün devlet gelirin (yüzde) 54'ünü teşkil ediyordu." (Kurat 1987 : 265).

1 Bir kapık bir rublenin yüzde biri değerinde para ölçüsü.

Finans tedbirleri sayesinde Petro devlet gelirlerini önemli ölçüde artırmıştı. XVII. yüzyıl sonunda devletin vergi gelirleri 2 milyon ruble iken 1710 yılındaki vergi kayıtları sonucunda 3 milyon 114 bin ruble, 1722 yılında 7 milyon 850 bin ve 1725 yılında ise 10 milyon 186 bin rubleye ulaşmıştı. (Platanov 1917 : 523). Bu miktarın giderek artışı düzenli vergi toplanmasının yanısıra ülke genelinde çalışan insan sayısının artması da rol oynamıştı. Ama en büyük gelir artışı, 1710 yılında eski "ikibuçuk ruble" değerindeki bakır "poltin" yerine yeni ve gümüşten basılmış "bir ruble" lerin piyasaya sürülmesi ve vergi miktarlarının bu yeni para ile ödenmesine rağmen sabit kalması sonucu sağlanmıştı. (Platanov 1917 : 523). Böylece toplanan vergiler bir anda ikibuçuk katına çıkmış, bu ise halkın üzerinde Petro'ya karşı ağır bir hoşnutsuzluğun uyanmasına neden olmuştu.

Kuzey Savaşının sonunda hazine gelirlerinde büyük bir artış gözlenmişti. Bu artış yalnızca milli ekonomik faaliyetlerin sonuçlarıyla değil, vergi sistemindeki acımasızlıklarla da ilgiliydi. (Platanov 1917 : 416) Petro 1724 yılında "... çarlık hazinesini doldurmak zor değil, ancak büyük ve çok çalışkan bir halk tarafından doldurulabilir." (Klyuçevskiy 1915 : 285) derken ekonomik politikasını basitçe ifade ediyordu.

"Petro zamanına kadar gelen emekçi nesil kendi hesabına değil de devlete çalışmıştı. Devlet işletmelerinin gelişip iyileşmesinden sonra ise belki de babalarından daha zavallı bir hale gelmişlerdi. Petro kendinden sonrakilere (heleflerine) 1 kapık bile devlet borcu bırakmadı, kendi nesline ait bir iş gücünü bile boşa harcamadı, aksine kendinden sonrakilere bol bol malzeme yedeği (para) bıraktı... Petro'nun diğer çarlara olan esas üstünlüğü, onun, geleceğin borçlusu değil borç vereni olmasıdır." (Klyuçevskiy 1915 : 285).

Geniş finans ve materyal kaynaklarına, toprak ve ürünlerinden faydalanma hakkına yalnızca kendisi sahip olan ve bunun yanında köylü ve şehirli sınıfların menfaatlerini gözönünde bulundurmeyen devlet, endüstrileşmenin gerekli şartlarını da kendi tekelinde topladı. Petro'nun düşüncesine göre tüm üretim ve pazarlama devlet yararına olmalıydı. (Anisimov 1989 : 4). Bu düşünceyle ticarete elverişli bir ortam geliştirilmesi planlanıyordu. Yaygın, kendine özgü ticaret devlet tarafından teşvik edildi. Serbest ticaret çalışanlarının faaliyetleri devlet kredileri ve borçlarla desteklendi. Böylece yaygınlaşan kendine özgü ticareti, sürümü bol malların yurt dışında satışından maksimum kârlar elde etmeğe heveslendirdi. Devlet böylece halk ekonomisinin ticarete katılımını sağlamıştı. Ancak bazı malların piyasaya sürümü ve satın alınması tekele bağlanmış bununla beraber bu mallarda : (tuz, keten, telatin, kenevir, buğday, yağ, balmumu) dış talep nedeniyle devamlı bir üretim artışı görülmüştü. (Anisimov : 1989 : 4).

Devlet tekelinin kurulmasıyla birlikte ticaretle uğraşanlara ticari düzenlemeler ve sınırlamalar getirilmişti. Kurulan pazar konjüktüründe serbest ticaret girişimciliğinin düzensizliği, sonuç olarak ticari bozulmayı başlattı. Bazı malların devlet tekeline alınması, bu malların satış hakkının açıkça anlaşmalı komisyonculara geçmesini sağlamıştı. Komisyoncu ise hazineye peşin olarak ürün bedelini yatırıyor, daha sonra üretici veya tüccarın hammaddesi hesabına fazlasıyla geri alıyordu. (Anisimov 1989 : 4). Bu şekilde ekonomik olarak devlet hazinesinin finans birikimi büyük ölçüde artarken yeni bir sosyal sınıf "komisyoncu sınıfı" da ortaya çıkıyordu. Petro'nun bu dönemde;

"... dolaysız vergilerin' sert biçimde ağırlaştırılması, şehirliilerin en çok zengin kesimlerin tüccarlarla birlikte devlet hesabına sanayi kurmalarının sağlanması, ticari

şirketlerin devlet zoruyla birleştirilmesi" (böylece sermaye artışı sağlanarak üretimin artırılması)... (Anisimov 1989 : 4) yalnızca zorlayıcı usul ve amaçlarının bir kısmıdır.

Tüm bu zorlayıcı tedbirlerden amaç hazineye mümkün olduğunca çok para temin etmektir.

Bu tedbirlerin yanısıra çok zengin bazı tüccarların yeni kurulan Petersburg'a zorunlu göç ettirilerek bu yolla şehrin imarının sağlanması, mal taşımacılığı konusunda tüccarlara belirli malların belirli limanlardan yapılacağı bürokratik düzenlemelerle çeşitli kısıtlayıcı tedbirler de getiriliyordu. Bu yolla XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde tüccarların zengin kesimleri arasında bazı dengeler bozulmuş, geleneksel şehir ticaret firmaları (aile şirketleri) zenginler sınıfından çıkmıştı. (Anisimov 1989 : 5).

XVIII. yüzyılın 20'li yıllarına yaklaşırken savaşın dehşeti tamamen kuzeye çekilmişti. Savaşın başarıyla tamamlanması için Petro ticari ve sanayi uygulamalarını sürdürmek zorundaydı. Bu nedenle ekonomi politikasında keskin bir dönüş yapıldı. 1719 yılı sonlarına doğru yurt dışına mal ihracatı üzerindeki tüm tekeller fiili olarak ortadan kaldırıldı. Sanayi politikası değişikliğe uğradı. İşveren kesimine verilen devlet teşvikleri artırıldı. "Ayrıcalık ihdası", yeraltı zenginliklerinin aranması ve ülke içi ve dışında (istisnasız olarak) yaşayan herkese fabrika kurma hakkı verildi. (Anisimov 1989 : 6). Bu ayrıcalık haklarıyla serbest sermaye ülke içi ve dışından sanayi girişimcilerini, fabrikatörleri Rusyaya çekti. Yeni gelen girişimciler devletten birçok avantajlar elde ettiler : faizsiz para almak, gümrüksüz mal satabilmek gibi. Serbest girişimci işverenler için gerçek yardımı 1724 tarihli gümrük tarifeleri sağladı. Aile manufakturlarındaki üretimlerin ihracatı kolaylığıyla birlikte yurt dışından mal ithalinin zorlaştırılması, Rus fabrikalarındaki üretimi artırdı.

Ancak 1710 ve 1724 yılları arasındaki ticari kolaylıklar dönemi birdenbire tersine döndü. Devlet fabrikaları bir şirkete veya özel girişimciye kira sözleşmeleriyle fiili olarak devredildi. Yeni fabrika sahiplerinin temel görevi devlet siparişlerinin vaktinde hazırlanmasıydı. Yalnızca bu siparişlerin üzerindeki fazlalık "devletin kanunlarına uygun ise pazarlanabilirdi. (Anisimov 1989 : 6).

Ticaret ve sanayi üretimleri üzerinde (bir başka Petro yeniliğininin), Ticaret ve manufaktur bakanlıklarının etkileri görülmeğe başladı. Bu tür bürokratik kurumlar, ekonomiyi düzeltmeği üstlendiler. Petro reformları yönünden İsveç'teki bazı devlet kurumları örnek teşkil etmişti. İsveç'teki bu tür devlet kurumları krallık yönetiminin idari politikasını yürütürdü. Rusya şartlarında ise sanayi kuruluşlarının değişik bölgelerde yoğunlaşması, devlet yatırımlarının gücü İsveç'ten daha farklıydı. Ancak herşeyden önce çarlık devleti düzeninin korunması, ticari ve sanayi girişimcileri üzerinde gözetimler sağlanmalıydı. (Anisimov 1989 : 7).

Fabrikatörler ve tüccarlara müsamaha gösteren devlet, üzerindeki etkisini hafifletse de ekonomiden el çekmeğe yanaşmadı. 1718 - 19'dan sonra devlet ekonomiyi yasaklar, tekeller, gümrükler ve vergiler yoluyla yani zorlama tedbirleriyle etkilemeğe başlamıştı.

Olağanüstü savaş durumunun geride kaldığı yıllarda bürokrasinin idari kontrol mekanizmasının sağladığı her türlü kontroller de geride kalmıştı. Devlet artık yönetmelikler ve yeni kontrol organları (Ticaret Bakanlıkları) yardımıyla ekonomiyi yönlendirmek isityordu. Ülkenin ekonomik hayatı tamamen devletin kontrolü altındaydı.

4- KÖLE - KÖYLÜ İŞÇİLERİN DURUMU

Kuzey Savaşı sırasında yaşanan çoşkun ekonomik yapılanma yıllarında sanayi girişimcileri ve Tarımsal üretimler işçi gücüyle sağlanmıştı. Fabrika sahipleri ve toprak sahipleri (pomeşçikler) devlete olan vergilerini 1710 yılındaki Genel Nüfus sayımı ile vergiye bağlanmış kayıtlı köle köylürden, kayıtsız serbest ve gezgin insanlardan ve diğer ücretli gruplarının emekleriyle sağlıyorlardı. Toplumda çok sayıda sosyal sınıfın varlığı, pomeşçiklere ait kaçak köylülerin işten ayrılma veya vergi ödeyenler sınıfından ayrılmanın legal yollarının varlığı, tüm bunlar ülkede iş gücünü oluşturan serbest ve gezgin kontenjanları meydana getiriyordu. Petro yönetimi ise başlangıçta "kaçak işçi" emeğinden yararlanılmasına karşı çıkmıyordu. Oysa kaçak işçiler yönetimin "kafa vergisi" gelirlerini düşürüyordu.

Ancak Kuzey Savaşının sonuna doğru (1720) bu konuda önemli sosyal tedbirler alındı : sahipleri tarafından yakalanıp geri getirilen köylülerin kaçışlarıyla yapılan mücadele artırıldı. Bu mücadele çerçevesinde mevcut köylü nüfusun detaylı olarak sayımıyla herkes "genel vergi kadastrosunda" (kendi bulunduğu yörede) devamlı olarak kayıtlı gösterilmeğe başlandı. Bu mücadele neticesinde serbest ve gezgin insanlar suçlularla eşit bir muamele görmeğe başladılar (Anisimov 1989 : 8). Böyle kaçakların bir işe alınmaları yasaklanıyor ve suçlu olanlar da sınırdışı ediliyordu. Bu tedbir sayesinde kaçma girişimleri büyük ölçüde azaldı.

Petro, devletin ve esas itibariyle devlet yararına hizmet veren fabrikaların işçi ihtiyaçlarının temini için "18 ocak 1721 kararnemesi" ile "köylülerin de fabrika işlerinde kullanılmaları için işe alınmalarını" emretti.

(Anisimov 1989 : 9). Bu emirler köylülerin fabrika tarafından emekleri satın alınıyor ve başkalarına ait kölelerin çeşitli biçimlerde kullanılmaları kanunlaşmış oluyordu. Böylece Rusya şartlarında fabrikatör ile işçi sınıfları ortaya çıkmış bulunuyordu.

Rusya'da yürürlükte olan feodal hukukun sınıfsal ölçüleri yeni, sosyal bir gerçeklik olarak ortaya çıkan fabrikatör ve işçi gruplarını sınıfsal bir tabaka olarak dikkate almıyordu. Fabrikatörler (köle sahipleri) kendi sosyal özgün yönlerini tanımıyorlardı. Bunlar arasında Batıda olduğu gibi lonca ve sınıf bilinci ortaya çıkmamıştı. Oysa aynı zamanlarda batı Avrupa ülkelerindeki gelişmelerde burjuvazi kendi isteklerini monarşiye ve saraya karşı "... gürültülü biçimde açıklamaya..." başlamıştı. (Anisimov 1989 : 9). Rusya'da bu durum Avrupa'dan farklıydı. Doğuştan hakim sınıf olan dvoryanlar, feodaller veya Petro sayesinde bir üst tabaka olarak kurumlaşan devlet kurumları yöneticileri ile kendi sosyal statülerini asalet elde etmek yoluyla iyileştirmek hevesinde olan "doğuştan kötü fabrikatörler" arasındaki sınıfsal dengenin varlığı pek de tezat oluşturmuyordu. Çünkü aktif "... devlet sanayi kurumları ekonomik bazda zorunlu gelişmeği sağlıyordu. Fabrikatörlerin ise en büyük arzusu varlıklı yöneticiler haline gelmekti." (Anisimov 1989 : 9).

"İsveç kralı XII. Karl, XVII. yüzyılın 80'li yıllarında 'toprak reformu' denilen bir uygulama gerçekleştirmişti. Devlet yurtlukları (tarım arazileri) köylülere kiraya verilmiş, köylüler de bu suretle kölelikten kurtarılmıştı. Petro için ise böyle bir alternatif olamazdı. Rusya'da Petro'nun doğumuna kadar kölelik ülkenin tüm yaşamına sinmiş, halkın belleğine (alışkanlıklarına) yerleşmişti." (Anisimov 1989 : 10).

Rusya'da Batı Avrupa'nın tersine kölelik temel ve milli bir rol oynuyordu. Aşağı tabakanın hukuksal yapılarının tahribatı, kendi piramidini

yükselten uşakların ve uşak çeşitlerinin mutlakiyet idaresinin de temelini sarsardı. Petro döneminde ise aşağı sınıfsal tabakalarının en iyi şekilde düzenlenmesi, onların emeklerinin satın alınmasında ve eski dönemlerin hiçbir hakka sahip olmayan kölelerinin onun zamanında emek-değer ilişkisi çerçevesinde düzenlenen 1721 kararnamesiyle daha iyi yaşama standartlarına sahip olmaları biçiminde görüldü.

IV- İDARİ YENİLİKLER

XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl başlarına doğru devlet idaresindeki reformların uygulanmasına başlandı. Kuzey Savaşına hazırlık ve yeni bir ordu kurulması devlet idarecilerinin iş hacmini önemli ölçüde artırmalarını gerektirmişti. Öncekilerden Petro'ya miras kalan "Prikaz" mekanizması (bazı idari konularda hükümdar otoritesini temsil eden daireler ve başkanları) devlet yönetiminin tesbit edilen amaçlarının üstesinden gelemiyordu. Yeni idari yönetim araçlarına ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla kançilaryalar oluşturulmuştu. (Anisimov 1989 : 13). Ancak kançilaryalar da devlet işlerinin yürütülmesinde pek fazla etkili olmamıştı. Üstelik daha Kuzey Savaşının başlangıcında devlet yönetim mekanizmasının işleyişi devlet işlerinin yürütülmesindeki gereken sürate ulaşamıyordu. Ordu ve donanmaya para temininde, insanların yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının temininde bile oldukça büyük fonksiyonel eksiklik görülüyordu.

Petro, Rusya'da kendi otoritesinin mutlakiyetçi rolü ile ilgili "... rasyonalist felsefenin özünden ve geleneksel fikirlere hareket ederek..." zamanında çıkarılmış ve birbiri ardınca yürürlüğe konmuş "... kanunların 'adil' olduğu inancıyla ..." halkın yiyecek ekmeğinin sağlanmasından başlayıp geleneklerin düzenlenmesinin (batılılaşma çerçevesinde alışkanlıklarının değiştirilmesi) sağlanmasına kadar "... he-

men hemen her sorunu çözebilen ve kayda geçirilmiş..." bir mevzuatın oluşturulmasına büyük önem veriyordu. (Anisimov 1989 : 13).

Petro, kanunların tam anlamıyla uygulanmasını yaşamın zorluklarına karşı bir çare olarak kabul ediyordu. Ona göre "... kanunların eşitliğinden hiç kimse şüphe duymamalı ..." idi. (Anisimov 1989 : 13). Kanunlar ise ancak bürokratik kurumlar sistemiyle gerçekleşirdi. Petro çeşitli idari kurumların yardımıyla devletin yapılanmasını gerçekleştirmediği düşünüyordu. "Rusya'nın büyük reformcusunun düşüncesi birinci olarak böyle bir mevzuatın kurulmasına ..." ticaretten kiliseye , askeri kışladan evin bölümlerine kadar "... tebaanın tüm yaşamındaki ayrıntıların düzenlenir ve yayılır..." olmasına yönelikti. "İkinci olarak Petro, mevzuatın yürürlüğe konmasıyla devlet yapısının saat gibi ..." (Anisimov 1987 : 13) gerçek ve doğru olarak kurulacağını tasarlıyordu."

Böyle bir mekanizmanın kurulmasını Petro uzun zamandır düşünüyordu olmalıydı. Ancak, İsveç'le savaşa başladığı sırada bunu gerçekleştirmeğe karar vermişti. XVIII. yüzyılın ilk on yılında Petro iç politikanın birçok alanlarında bürokrasi çarkının yardımıyla "zorbalık döneminden iyileşmeğe doğru yönelmeğe başladı. (Anisimov 1989 : 10).

Reformlar için örnek olarak Petro, hiyerarşik yapılanmada idarenin paylaştırılmasını temel fonksiyonel bir prensip olarak alan İsveç devlet yönetim mekanizmasını uygun buluyordu (Anisimov 1989 : 10). Rus yaşam tarzının kendine özgü bazı yönlerinin korunmasıyla beraber İsveç örneğini gerçekleştiren Petro, zamanın Avrupasındaki rejimlerin genel hiyerarşilerini de gözden geçirerek 1719 - 1724 yılları arasında "Genel Rejim Düzenlemesi" ni gerçekleştirdi. Bu düzenlemeyle idari yönetim kurulları genel başkanından hademelerine kadar görev dağılımı yapılmış memurlardan oluşturularak devlet işlerinin uygulanmasına hız kazandırılmıştı. (Anisimov 1989 : 10).

Çar, Kuzey Savaşıyla birlikte ülkeyi askeri ve sivil hizmetlerde uzmanlaşmış memurlar yardımıyla yönetmeğe başladı. Her kurum, çok sayıda tüzük, nizamname ve yönergelerle çar otoritesini temsil etmeğe çalışıyor, herbirinin yetki ve görevleri etraflıca belirtiliyordu. (Beskrovnıy 1967 : 240).

Yerel idari kurumlar 1710 yılından çıkarılan "voyvoda yönergeleri" ile yönetiliyordu. Önceden beri varolan küçük yerleşim birimlerinin birleştirilerek voyvoda yönetiminde vilayetler oluşturulmuştu. Vilayet kurumlarının oluşturulması buralarda asker iskânlarının gerçekleştirilmesini ve askeri birliklerin yardımıyla düzenin korunmasını sağlıyordu. (Beskrovnıy 1967 : 240). Sınırların korunması, köylülerin sanayi kuruluşlarında işe alınıp çalıştırılması, ticaret ve el sanatlarıyla uğraşanların kontrolü ve vergilerin toplanmasının yanısıra salgın hastalıklar, yğmalara isyanlara karşı mücadele ve eğitim çalışmaları, dini aydınlanma ahlakın korunması gibi çok yönlü görevlere sahip olan voyvodalar maden ocakları ve her türlü manufakturun da çalıştırılmasını, sanayi üretimlerin artırılmasını denetliyorlardı. (Anisimov 1989 : 10)

Yerel yönetim organları Rus halkının yaşamının her yönünde etki eden kanunların uygulanmasında en çok "vatandaşlık ruhu" ve insan güvenliğinin en sağlam dayanağı sayılan polisiye tedbirlere dayanıyordu.

1. Ülkenin Eyaletlere Ayrılması

Petro'nun Batı Avrupa örneklerine göre devlet yapısını organize etmek düşüncesi ülkenin eyaletlere ayrılmasını gerektirmiştir. 1708 yılında tüm Rusya sekiz eyalete ayrıldı. Bu eyaletler; Moskova, St. Peters-

burg, Kiev, Smolensk, Kazan, Azak, Arhangelsk ve Sibir idi. Eyaletlerin başına atanan "gubernatörler" (genel valiler) ellerinde, o eyalet topraklarındaki tüm mahkemelerin otoritesi, finans ve polisiye yetkilerini bulundururdu. Eyalet genel valisi vergileri tesbit eder, topraklarına iskân edilmiş askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılar, vergi gelirlerini toplardı. (Beskrovnıy 1967 : 229; Kurat 1987 : 286). Eyalet reformu ile prikaz sistemi büyük ölçüde değiştirilmiş, kollegyumlar kurulmasıyla da eyalet valilerinin görevleri bu yeni kurumlara aktarılmıştı.

Bürokratik unsurların güçlendirilmesiyle Petro devlet sorunlarını çözümlenebilmeği düşünüyordu. Yerel reformlarla yalnızca devlet finansları ve idari yetkiler, voyvoda veya merkezi yönetim temsilcilerinin elinde toplanmakla kalmıyor, bunun yanısıra büyük memur kadrolarıyla bürokratik kurumlar çok kollu, birbirine benzeyen hiyerarşik bir şebeke olarak da ortaya çıkıyordu. 1719 yılı yerel yönetim reformlarıyla sonraki, bürokratik kurumlar sistemi yoluyla gerçekleştirilecek reform gelişmeleri sağlanabilecekti. Yönetim mekanizmasının bürokratikleşmesi, tüm devlet sorunlarının merkezileşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştı. Merkezi kurumlar olan senato ve kollegyumlar (Bakanlıklar) en hafifinden başlayarak devlet önemine sahip olanına kadar her türlü problemle ilgileniyorlardı (Anisimov 1989 : 10-12).

2. Senatonun Kurulması

Yönetimin bürokratize edilmesi yönündeki Petro'ya gelinceye kadar oluşmuş eğilimler onun zamanında son biçimini aldılar. Petro eski Moskova idari sisteminde birçok değişiklikler gerçekleştirdi. XVIII. yüzyıl başlangıcında yüksek sınıftan asillerin (dvoryonların) geleneksel meclisi

olan Boyar Duma'sının oturumları fiilen son buldu. Dış ve iç politikanın en önemli sorunları ise Duma'nın girişimi olmaksızın çar tarafından karara bağlanırdı. 1699 yılında Duma'nın yerini alması düşüncesiyle "Blijniy Kañçilaryası" kuruldu. Başlangıçta Duma'ya bağlı olarak kurulan bu kañçilarya'nın görev rolü giderek artmış ve Duma'nın yerini almaya başlamıştı.

Blijniy Kañçilaryası Duma rütbesine sahip olmayan ama çarın güvendiği Prikazlardan oluşuyordu. Boyar Duma'sının fonksiyonları merkezi ve yerel yönetim organlarıyla birlikte "vekalet emri"nin geçici bir uygulayıcı meclisi durumundaki bu "Bakanlar Konseyi"ne aktarılmıştı. Bu konseyi oluşturan "... sekiz kişi senato'nun selefleri ..." olarak ortaya çıkmıştı. (Anisimov 1989 : 11; Beskrovniy 1967 : 230). Artık bu geçici yönetim organının faaliyetlerinde bürokratik düzenlemeler yavaş yavaş belirmeğe başlamıştı.

22 Şubat 1711 yılında Prut seferine çıkan hükümdarın ülkede bulunmadığı dönemler için ona vekalet etmesi düşüncesiyle çıkarılan "kararname" ile kurulan senato (Kurat 1987 : 267), mahkemeleri, idari ve kanuni danışma yetkilerini kendinde toplayarak , memurların atanması, vergilerin sınıflandırılmasını da kapsayan (Beskrovniy 1967 : 230) çarın zati yetkilerini kullanabilme hakkına sahipti.

Yeni kurulan sanato "Hükümdarın yokluğunda - Moskova'yı- devleti yönetmek için atanmış olan eski дума komisyonlarının ve mahkeme heyeti olarak çalışan Boyarlar Dumasının görevlerini üstleniyordu. " (Platanov 1917 : 513).

1711-18 arasında sanato çar tarafından özel olarak atanmış kişilerden oluşurdu. 1718-22 arasında senato'yu Kollegyum başkanlarından (Bakanlardan) oluşturulmuş 1722'den itibaren de bazı

kollegyum başkanları (Askeri, Donanma, Dışişleri) ve atanmış senatörlerden kurulu hale gelmişti. (Platanov 1917 : 513).

Devletin en yüksek idari organı sayılan Senato'ya 1723 yılından itibaren mahkeme görevleri de verildi. (Platanov 1917 : 51). Senato, 1721 yılında Nişitadskiy barış anlaşması sonucu Kuzey Savaşının bitmesi üzerine yapılan kutlamada çar Petro'yu Rusya'yı zaferler ve büyük gelişmelere ulaştırma yolundaki başarısından dolayı imparator ilan etti. (Platanov 1917 : 513). Petro 1722 yılında çarlık tahtının verasetiyle ilgili yeni bir karar çıkarmıştı. Buna göre çarlık tahtı eskiden olduğu gibi büyük oğula değil hükümdarın uygun göreceği, ailesinden birine bırakılacaktı. Bu kararnameyi çıkarmasında oğlu Aleksey'in reformlarına muhalif bir tutum izlemesi ve çarlık tahtında böyle biri bulunursa reformların amacını bulamayacağı sonucu doğacaktı. Petro oğlu Aleksey'i 1718 yılında reformlarına muhalif ve yabancı devletlerle işbirliği içinde olduğu gerekçesiyle öldürtmüştü. (Kurat 1987 :270-71; Beskrovniy 1967 : 239). Ancak çarlık veraseti hakkındaki kanun Petro'dan sonra uygulanamadı.

3- Genel Prokurorluk

Genel Prokurorluk (Senato başkanlığı) mevkii 1722 yılında kuruldu. Petro'ya göre yönetimin otorite ile merkezi organlar arasında bağlantı görevini yapan ve senato üzerinde kontrol aracı olan Genel Prokurorluk mevkisi Petro'nun doğrudan atanmasıyla verilirdi. (Platanov 1917 : 513). Petro daha önce de birkaç kontrol aracı denemişti. İlk önce senato üzerinde "Genel Revizörlük" (1715) kurmuş, daha sonra senato toplantılarında "... düzenin sağlanması ve işlerin hızlanması için muhafız subaylarından bir grup görevlendirmişti. (1721)" (Platanov 1917 : 515).

Genel Prokuror hükümdarı senato'nun faaliyetlerinden haberdar eder, senato'ya hükümdarın emirlerini aktarır, Senato kararlarını onun muvaffakatiyle alır, senatonun tüm idari işleyişini izler, ve senato kançilyası üzerine doğrudan yönetimde bulunurdu. Senato kançilyası Genel Prokuroru senatonun tüm faaliyetlerinden haberdar ederdi.

Senato ise yalnızca kollegyumlar (Bakanlıklar) üzerinde değil, tüm yerel idareler, şehir veya eyalet idareleri üzerinde bulunurdu. Senato üyeleri idari yönetimle ilgili tüm işlerin kontrolünde fiskallerden (dedikoducu, ihbarcı) yararlanırdı. (Platanov 1917 : 515). Rus toplumu arasında ihbarcılık alçakça yapılan hareketler olmasına rağmen (Anisimov 1989 : 13) Petro'nun bürokratik düzeninde bu tür insanlar birçok maddi avantajlara sahip olabiliyorlardı. Hatta bu avantajlar arasında Glavniy Fiskal (ihbarcılar başkanı) mevkisi bile bulunuyordu (Beskrovnıy 242).

Genel Prokurorluk, tüm idari yapıların en üzerinde üstün bir otorite olarak hükümdardan sonra gelen senato'nun üzerinde bulunan ilk otoriteydi.

4- Kollegyumlar

Senato kurumunun altında merkezi idare organları olan kollegyumlar (bakanlıklar) bulunuyordu "Kollegyumlar Birliği" nin kuruluş kararnameini Petro 1717 yılı sonlarında çıkarmış ve gerekli hazırlıkları tamamlandıktan sonra 1720 yılında gerçek şekillerini almışlardı (Beskrovnıy 1967 : 231). Kollegyumlar eski Prikazların (çeşitli konularda hükümdar temsilcisi devlet daireleri) yerine kurulmuşlardı. Petro sık sık mevcut kurumları başka kurumlarla değiştirir (Platonov 1917 : 515), ku-

rumların iyileşme ve düzenlenmesinde en uygun yolları arardı. Kollegyumlar fikri ise senato ile eyalet yönetimleri arasındaki kurumların yetersizliğinden doğmuştu.

Kurulduktan sonra geleneksel Prikazların fonksiyonlarını giderek, benimseyen senato, sonraları prikazlık kurumunu Voyvoda yönetimleriyle, senato "masaları" (senato alt komisyonları) ile değiştirmiş, az sayıdaki prikazlar ise çeşitli küçük görevlerin kançılara ve "masalarında" çalışır hale gelmişti. (Platanov 1917 : 515).

Senato kurulmasından sonra (1711) Batı Avrupa'dakilere benzer merkezi kurumların tesisini de düşünen Petro, ilk önce bilinçli olarak Rusya'ya İsveç devlet yönetim kurumları örneğini getirmek istemişti. Bu amaçlar yurt dışına "... bürokratik biçimleri ve kançılara pratiği öğrenmeleri için ..." öğrenci ve memurlar göndermiş, yurt dışından da bu tecrübeye sahip yabancılar davet ederek onların yardımıyla yeni birimlerin tesisini sağlamıştı. (Platanov 1917 : 516). Ancak bu yabancılara kollegyumlarda ve üst yöneticilikte görev verilmemişti. (Baskrovniy 1967 : 231).

1719 yılında kollegyumlar kendi sahaları ile ilgili çalışmalara başlamış, herbiri için senato tarafından tüzükler (reglament) hazırlanmıştı. Bu tüzüklere göre bütün kollegyumlar 12 adet olarak düzenlenmişti : (Beskrovniy 1967 : 232-233).

- 1) Dış İşleri Kollegyumu (Ülkedeki yabancılarla ilgili)
- 2) Askeri Kollegyum (Ordu ve askeri görevlerle ilgili kurmay başkanlığı)
- 3) Amirallik Kollegyumu (Donanma ve deniz gücü kurmay başkanlığı)

- 4) Ştats-Kollegyum (Ülkenin tüketim harcamalarıyla ilgili)
- 5) Kamer Kollegyum (Devlet gelirleri ve vergiler ile ilgili)
- 6) Revizer Kollegyum (Devlet finanslarını düzenleme ile ilgili)
- 7) Kommerts Kollegyum (Dış ticaretin yürütülmesi ile ilgili)
- 8) Yustits Kollegyum (Yerel mahkemeler kurumu görevi ve devlet istinaf mahkemeleriyle ilgili Adliye hizmetlerinin kontrolü ile ilgili)
- 9) Berg Kollegyum (maden, metalurji sanayi ile ilgili)
- 10) Manufaktur Kollegyum (metalurji dışındaki sanayiler ile ilgili)
- 11) Votçinnaya Kollegyum (Arazi ve özel mülkiyetlerde, şehir, sanayici ve tüccarların vergi ve diğer sorunlarıyla ilgili)
- 12) Glavnıy Magistrat (Şehir Belediye-idare-meclisi olarak Petersburg'da görev yapar, yöneticileri diğer kollegyum başkanları gibi atama ile değil şehir yerel idaresince seçimle göreve gelirdi)

Tüm kollegyum başkanları senato üyesi kabul edilirdi. Bu oniki kollegyum dışında Sağlık ve Sibirsk Prikazları, kollegyum yetkilerine sahip olarak kendi varlıklarını sürdürmüşlerdi. Kamer, Yustits ve Glavnıy Magistrat doğrudan yüksek otoriteye (senatoya değil) bağlıydı. (Beskovniy 1967 : 233). Böylece Petro'nun tasarladığı gibi tüm merkezi ve yerel organlar bir hiyerarşi içinde bulunuyorlardı. (Platanov 1917 : 516).

Eski prikaz sisteminin yerini alan ve kendi yetki alanlarıyla ülkedeki hertürlü konu ile ilgilenen kollegyumlara ayrıca 1721 yılında önceleri "Ruhani Kollegyum" denilen ve ortodoks kilisesi üzerinde devlet yönetiminin yüksek organı olan "Sinod" (Diyanet İşleri Başkanlığı) eklen-

mişti. Sinod başkanlığına ruhban kesiminden olmayan bir "ober-prokuror (baş yönetici) atanmış, ülkede 1589'dan beri mevcut bulunan Patriklik makamı kaldırılmıştı. (Kurat 1987 : 285; Beskrovnıy 1967 : 233). Ancak Sinod kollegiyumu senatoya tabi olmasına rağmen, onunla eşitmiş gibi kendi kararlarını ve yönetmeliklerini hazırlayabiliyordu. (Beskrovnıy 1967 : 233).

5- Sosyal Sınıfların Düzenlenmesi

Petro'nun idari sahada aldığı tedbirleri sonucunda asilzade sınıfının devlet idare sistemindeki rolü artırıldı. 1714 yılında "veraset" kanunu çıkarılarak dvoryan ailelerin topraklarının babadan büyük oğulla miras bırakılması kanunlaştırıldı. (Kurat : 1987 : 266). Buna göre dvoryon toprakları çocuklar arasında bölünerek küçülmüyor, ailenin diğer çocuklarının askeri ve sivil hizmetlerde görev almaları sağlanıyordu.

1722 yılında ise "Hizmet Dereceleri Yönetmeliği" yürürlüğe girdi. Önceki dönemlerin ölçülerine göre ordu içerisinde subaylık ve sivil memuriyetlerde bulunan kişilerin asilzade soyundan gelmesine dikkat edilirdi. Yüksek yöneticilik rütbesine ulaşan yol ise herşeyden önce boyar (büyük arazi sahipleri) soyundan olmaktan geçirdi. Yöneten sınıfın temsilcileri olan asilzadelerin yüksek devlet rütbelerine erişmeleri irsi bir karakter taşıyor gibiydi.

Hizmet dereceleri ile ilgili düzenleme ile hiyerarşik hizmet basamağı 14 derece olarak tesbit edilmişti. Herkes bunun en altından başlamak zorundaydı. Buna göre askeri, sivil veya saray hizmetinde görevli memurlar kendi gayret ve yetenekleriyle üst derecelere erişebilme hakkını elde edeceklerdi. Böylece eski ve soylu bir aileden gelmeyen kişilerin de yüksek rütbelere çıkabilmeleri sağlanmıştı. (Kurat : 1987 : 266; Boskrovnıy 1967 : 222).

Bu yönetmelikte ayrıca "aşağı sosyal sınıflar" olan kişilerin de asilzade sınıfına geçebilmeleri mümkün kılınıyordu. Kuzey Savaşı boyunca ordu ve donanmada üstün yararlık göstermiş aşağı sınıftan subaylar ilk olarak asilzade sınıfına kabul edilmişlerdi, kendilerinden sonra gelen nesilleri de bu sınıftan sayılacaktı. Askeri ve sivil hizmetlerde sekizinci dereceye yükselen herkes asilzade sınıfına dahil edilecekti.

Bu düzenlemenin yanısıra şehirde yaşayan siviller iki temel sınıfa ayrılmışlardı : düzenli ve düzensiz siviller. (Platanov 1917 : 511).

Düzenli siviller iki "gilda" ya (tüccar ve sanatkârlar birliği) ayrılmıştı : ilk gildaya bankerler, tüccarlar, doktorlar ve eczacılar, kaptanlar, ressamalar, kuyumcular, sanatkâr ve öğretmenler dahil edilmişti. Bunların gelir düzeyleri yüksekti. İkinci gildaya ise gelir düzeyi daha düşük olan orta halli tüccar ve sanatkârlar, atölye çalışanları giriyordu.

Düzensiz siviller ise "aşağılık sınıflar" sayılan kalifiyesiz işçi, para ile tutulmuş adi işleri yapan kişiler vs. den oluşuyordu. Şehirde yaşayan çeşitli sosyal sınıflar (ruhban, köylü, çiftlik sahibi) şehirli sayılmıyor, şehir yönetim organlarında görev almıyorlardı.

Petro düzenlemeleri ile sosyal sınıflar arasında asilzadeler ve tüccarlar korunduğu halde köylüler ve toprak kölesi durumundaki işçiler hakkında bir iyileştirme çalışması görülmedi. Belki de Petro Rusya'sında sanayi tesislerinin artmasıyla sanayi işçileri haline gelen köle-köylülerin Petro sonrası yılların Rusyasında önemli siyasi bir güç haline gelebilecekleri düşünülmemişti.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

I. Petro'nun Rusya'da çeşitli sahalarda yaptığı yenilikler ve düzenlemeler ülkenin, o zamanın şartlarında ilim teknik ve zenginlikte gelişmiş Avrupa ülkeleri seviyesine çıkarılmasına hizmet etmesi amacıyla yapılmıştı. Sömürgeleşme sürecindeki emperyalist Avrupa ülkelerinin karşısında güçlü bir Rusya'nın olması, Karadeniz ve Baltık kıyılarında güçlü istihkâmların yerleştirilmesi ve kendinden sonra gelen tüm Rus yönetimlerinin de ana fikri olan "Büyük Rusya" idealini gerçekleştirmek Petro'nun hedefi olmuştur. Bu hedefi gerçekleştirmek temel düşüncesiyle Petro reformları ülkenin güçlü bir imparatorluk haline gelmesinde de etkin bir rol oynamıştır.

Herşeyden önce Petro reformları siyasi devrimlerdir : Rusya'nın uyguladığı dış politikasında Petro eskiye göre daha savaşçı bir kişilik sergilemiştir. Savaşların seyri onu yaşamının sonuna kadar başarılı olmak düşüncesine itmiştir. İyi şekilde sonuçlanan savaş, karışık bir ülke ortamında mevcut düzenin güçlenmesine yardımcı olur; yenilgiyle sonuçlanan savaş ise toplumsal hoşnutsuzluk yaratıp ülke yönetiminde, belli alanlarda kararlı reformların uygulanmasına imkân verirdi. Petro zamanında savaşların uzaması reformların başarılı uygulanışına daha fazla imkân sağlamış, onun yenilikçi faaliyetleri ile bağlantılı hale gelmişti. "Sanki savaş onu uyandırmış ve tüm reform faaliyetlerini yönlendirmişti." (Klyuçevsky 1915 : 266).

Petro reformları toplumsal devrimlerdir : Devletin sınıfsal durumu ve karşılıklı sınıf ilişkileri düzenlenmiştir. İdari ve merkezi yönetim organları batılı tarzda bir devlet biçimi ortaya çıkarmıştır. Petro ile Rus yaşamına yeni kültürel açılımlar da gelmiştir : Onun zamanında eski kültürel idealler ile yeni batılı anlayış, toplumsal kültür değişikliklerine, kıyafatlara bile büyük etkiler yapmıştır. Her seviyeden okulların açılmasıyla ilmi gelişme yollarının da kapısını aralayan "Petro Rusya'da batı teknik ve ilim okullarının yayılmasında bir önder öğretmen derecesindedir." (Platanov 1917 : 511). Yalnızca yüksek sınıflara ait olan eğitim haklarının tüm ülke sathında yayılması Petro'yla sağlanmıştır.

Petro dönemi çarlık yönetiminin ispatlanması girişimidir : Rusya şatlarında hükümdarın sınırsız otoritesi geleneksel Rus yaşam tarzından ve Batı Avrupa'daki devlet anlayışından doğmuştur. Vatan, Rusya'ya hizmet, vatanseverlik geleneği Petro dönemi siyasi ve toplumsal anlayışında önemli kutsallık unsurlarıydı. Geleneksel "vatan" kavramı ile batılı "devlet" kavramlarının tek bir kişisel otorite üzerinde toplanması, çarlık şahsiyetinde vatanseverlik halk bilincini doğurmuştu. (Anisimov 1989 : 14).

Petro iktidar olmanın gücünü ülkeyi geliştirmek yolunda kullanmak kararıyla reformlarını yürütüyor, tam otorite ve yenilikçi eğilimlerle özlediği güçlü Rusya'sının yapısını kuruyordu. Şahsi yeniliklere, özellikle batılışamanın şekilciliğine çeşitli eski alışkanlıklarla karşı çıkılıyor, onun acımasızlığı "deli" liği fikirleri "büyüklüğü" fikirleriyle birlikte yaygınlaşıyordu. Toplumsal yarar düşüncesinin halkın bilincinde ortaya çıkmasını sağlayan Petro, karşısına çıkan zorlukları kendine özgü sert ve köklü hareketlerle altedi.

Tüm reformlarında onun amaçları, hataları, tereddütleri, bazen üzerinde fazla düşünülmemiş kararların yenilenmeleri, hep ülkesinin geleceği içindir.

"Vatana duyduğu fedakar sevgi, ülkesine sarsılmaz sadakat, görevine geniş ve aydınca bakış, sanatsal bir incelikle düşünülmüş ve eşsiz enerjiyle yürütülmüş cesur planlar ve sonuçta halkın verdiği inanılmaz kurbanlar... Hepsi ülkesi içindir." (Klyuçevsky 1915 : 285).

Petro reformları despot bir yönetimin, halkın geriliği ile savaşıdır. Rusya'da avrupalı bilimi ve halkın aydınlanmasını gerçekleştirmek isteyen Petro, despotizmin ve özgürlüğün, aydınlanma ve köleliğin birlikte oluşturduğu bir yapılanma döneminin aksaklıklarını düzenlemeğe çalışan yenilikçi bir otoritedir.

KAYNAKÇA

ANİSİMOV, Evgeniy Viktoreviç

1989 "Petr I : Rojdenie İmperii."

Voprosı İstorii

Moskva : izdatel'stvo TSK KPSS "Pravda"

ATAÇ, A.M.

1952

Rus Tarihi.

Ankara : Gn. Kurm. Baş. Yay.

AYVERDİ, Samiha

1970

Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri.

İstanbul : Turan Neşriyat Yurdu

BAYOV, A.

1892

Kurs İstorii Russkogo Voennogo İskusstva V.P. 2

Epoha Petra.

st. Petersburg

BEBEL, August

1917

Gosudorstvo Buduşçego.

Petrograd : Knizdat "Luç"

BESKROVNIY, L.G., B.A. DYADIÇENKO, B.B. KAFENGAUZ ve
diğerleri

1967

İstoriya SSR s`Drevneysih Vremen do Naşih Dney.

III.

Moskva : Izdat. Nauka.

BESTUEV, K. Rumin

1872 Ruskkaya İstoriya. I.

1875 Ruskkaya İstoriya. II
st Petersburg

BOBROVSKİY. P.O

1892 Tsar Petr Alekseeviç i Voennaya Şkola Çetireh
Pervih Regulyarnih Polkov Rossii (1690-1699)
st. Petersburg

BOGOSLOVSKİY, M.M.

1967 Petr I Materialı Dlya Biografii I-II

1948 Moskva Ogiz. Gos. Sots. Ekon.

CHANİNOV, Brian, N.

1939 Rusya Tarihi
(Çev : G.K. Söylemezoğlu)
İstanbul : Kanaat Kütüphanesi

DOBROLYUBOV, N.A.

1936 Pervie Godı Tsarstvovaniya Petra Velikogo, III.
Moskva

GOLİKOV, İ.İ.

1837 Diyaniya Petra velikogo. (13 cilt)

1840 Moskva

(___?) "Gordon Patrik"

1952 Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya. T. 12
Moskva : Gosizdat

KLYUÇEVSKİY, V.

1915 Kurs Russkoy İstorii, IV
Moskva : İzd. tip. P.P, Ryabutinskiy

KOCABAŞ, Süleyman

1989 Türk Rus Mücadelesi
İstanbul : Vatan Yay. (Kayseri)

KURAT, Akdes, Nimet,

1987 Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'e kadar

(1948) Ankara : Türk Tarih Kurumu Yay.

1970 Türkiye ve Rusya

Ankara : A.Ü. DTCF Yay.

(____?) "Lefort, Frants"

1954 Bol'shaya Sovetskaya Enstiklopediya, T. 25

Moskva : Gosizdat

MİLYUKOV, P.

1896 Oçerki Po İstorii Russkoy Kulturi, III

st Peterburg

1905 Gosudarstvenno Hozyaystvo Rossi i Pervoy Cet-

venti XVIII. Stoletiya Reforma Petra Velikogo.

st. Petersburg

MOZGFESKİY

1935 Rusların Karadeniz Filosu Tarihi

(Çev : Fevzi Kurdoğlu)

İstanbul : Deniz Matbaası

NİKOL'SKİY, N.M.

1931 Russkoy Tserkvi

Moskva - Leningrad

NOVOSEL'SKİY A.A.

1955 Oçerki İstorii SSR II

Moskva izd. Nauk.

PARES Gernond

1962 A History of Russia

(1947) London : Üniv. Peperback Nethven

(____?) "Petr I"

1955 Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya, T. 32

Moskva : Gosizdat

PLATANOV, S.F.

1917 Lektzii Po Russkoy İstorii
Petrograd izd. Nauk

POKROVSKİY, M.N.

1922 Russkaya İstorii IV
Moskva : Gosizdat

REFİK, Ahmet

1932 Türkler ve Büyük Petro
İstanbul : Muallim Ahmet Halid Kitaphanesi

SOLOVYEV, S.M.

1967 İstoriya SSR s Drevneysih Vremen do Nasih Dney
IV.
Moskva

SPIRIDİNOVA, S.V.

1952 Ekonomičeskoe Politika i Ekonomičeskie Vzglyadı
Petro I.
Moskva

SUMNER, B.H.

1949 Peter The Great and The Ottoman Empire
Oxford : Basil Blackwell

TARLE, E.V

1949 Russkiy Flot i Vneşnaya Politiki Petra I
Moskva

TELPUHOVSKİY, B.S.

1946 Severnaya Voyna 1700-1721 Polkovodçeskaya
Deyotel'nost Petra I
Moskva

TUGAY, Esad. Fuad

1948 Rusya Tarihi I. Giriş
İstanbul

TUKİN, Cemal

1947 Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi
İstanbul : İ.Ü. E.F. Yay.

TUŞİN, YU. P.

1975 Russkoe Moreplavanie XVII. St. Na. Kaspiyskom Azovskom Çernom Moryah
Moskva

VERHOVSKİY, P.H.

1916 Uçreideniye Duhovnoy Kollegii Duhovnoy Reglament. (2 Cilt)

VOSKRESENSKİY, N.A.

1945 Zakonodatel'nie Aktı Petra I
Moskva-Leningrad

ZAOZERSKAYA,

1947 Manufaktura Pri Petra I
Moskva - Leningrad